

Naòmi Morgan

Die roman maak geskiedenis: Jozef Simons se *Eer Vlaanderen vergaat*

Opsomming

Die negentiende-eeuse Romantiek het geboorte gegee aan sowel die historiese roman as die moderne geskiedeniswetenskap. Geskiedskrywing en historiese romankuns word egter steeds in die mees resente artikels en temanommers as onversoenbaar beskou. Dit wat eie is aan die historiese roman, naamlik erkenning vir dit wat alledaags en marginaal is, het vanaf die 1980s onder historici en historiograwe belangstelling laat ontstaan vir mentaliteits- en maatskappygeskiedenis of “people’s history”. Hierdie artikel fokus op die gedeelde belange van die geskiedskrywing en die historiese romankuns, met as verwysingsteks Jozef Simons se 1927-roman *Eer Vlaanderen vergaat*, wat in 1999 herdruk is.

The historical novel: Jozef Simons’s *Eer Vlaanderen vergaat*

Nineteenth-century Romanticism gave birth to both the historical novel and the modern science of history. History and the historical novel continue to be considered incompatible in the most recent articles and theme issues on the subject. From the 1980s onwards, that which characterises the historical novel — recognition for the everyday and the marginal — sparked the interest of historians and historiographers in a history of mentalities and of society, or people’s history. This article focusses on the shared interests of history and the historical novel, using Jozef Simons’s 1927 novel, *Eer Vlaanderen vergaat*, reprinted in 1999, as its principal textual reference.

Die 1999-herdruk van Jozef Simons se roman oor Eerste Wêreldoorlogse gebeure, *Eer Vlaanderen Vergaat*, kort na die verskyning van die *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, is enersyds 'n uitnodiging aan navorsers om opnuut 'n studie te maak van die Vlaamse oorlogsliteratuur wat, volgens Frederik Deflo (1998: 4), tot dusver “maar gedeeltelik en in hoge mate inspiratieloos bestudeerd” is, al skyn “de literaire verwerking van dit oorlogstrauma bijzonder mager” (Abicht 1999: 171) te wees.¹ Andersyds kan Simons se roman as verwysingstekst dien in 'n bespreking van die historiese romankuns, wat op die oomblik 'n hele oplewing beleef. Die vertrekpunt van hierdie artikel is gebed in die datumkombinasie 1918-1922: die einde van die oorlog, en die datum waarop die roman voltooi is (hoewel dit eers in 1927² onder die skuilnaam Ivo Draulans verskyn het by Jan van Mierlo in Turnhout).³ Die kort tydsverloop tussen gebeure en romanverskyning sou die vraag kon laat ontstaan of hier hoegenaamd sprake kan wees van 'n historiese roman.

1. Definiëring van die historiese roman

Mijn uitverkorene is een boek dat zijn verhaal in het verleden situeert, maar is het daarom een historische roman? (Van der Woude 1996: 484).

- 1 Ek betuig graag my opregte dank aan die volgende persone vir hul bydrae tot die realisering van hierdie artikel: prof Ludo Simons (Katolieke Universiteit Leuven en Universiteit Antwerpen), prof Piet Couttenier (Katolieke Universiteit Leuven en Universiteit Antwerpen), dr Georgi Verbeeck (Katolieke Universiteit Leuven en Universiteit Maastricht), prof F R Muller (Universiteit van die Vrystaat), Joost van Hooreweder (Katolieke Universiteit Leuven) en die skrywer Daniël Vanacker. Die Navorsingsadministrasie van die Vrystaatse Universiteit word hiermee in die besonder bedank vir navorsingsgeleenthede en -fondse.
- 2 Die tydsverloop tussen die voltooiing van die roman en die publikasie daarvan is volgens Simons (1966: 244-5) te wyte aan die tydelike verlies van die enigste manuskrip.
- 3 Volgens Jespers (1988: 7) blyk die oorvleueling van dokument en fiksie in hierdie roman uit die “uitgewers”-voorwoord tot die eerste druk, waarin uitdruklik gestel word dat die boek 'n dokument is. Hy interpreteer dit as Simons se versenselwiging met sy hoofkarakter se insigte en radikale opvattinge.

'n Definisie van die genre van die historiese roman is minder voor die hand liggend as wat die adjektief impliseer, hoewel laasgenoemde sekere implikasies inhou vir die raamwerk waarbinne die vertelling plaasvind. Die eenvoudigste omskrywing van die historiese roman is dat dit 'n literêre genre is waar die verhaal binne 'n herkenbare en afgebakende verlede afspeel, wat 'n vermenging van fiksie en historiese werklikheid impliseer. Die fiktiewe dosering kan wissel, maar die periode-inkleding — waarvan die uitgebreidheid en funksionaliteit volgens Abrams (1971: 113) die genre se onderskeidende kenmerk is — verseker 'n definitiewe kognitiewe funksie. Die spanning tussen kognitiewe en estetiese funksies het miskien ook 'n rol gespeel by Simons se keuse van 'n skuilnaam⁴ vir die eerste uitgawe, op 'n tydstip toe nasionalistiese sentimente, gedurende of na afloop van die oorlog, tot vervolging sou kon lei. In sy inleiding tot 'n geskiedenis van die Frontbeweging herinner Daniël Vanacker (2000: 9) die leser aan die geheime aard van die organisasie, wat byna geen papierspoor nagelaat het nie en waarvan die leiers in 1921 die bestaan sou ontken. Jozef Simons, “bevriend met de kopstukken van de Frontbeweging”, sou die romanvorm kies om die bestaan daarvan te erken.

1.1 *Res fictae* versus *res factae*

Die debat rondom feite en fiksie kan ten minste so ver teruggevoer word as Aristoteles se jukstaposisie van poësie en geskiedskrywing. In die negende hoofstuk van sy *Poëtika* prys hy die digter (vandag herleibaar na die historiese romanskrywer) vir sy verbeeldingskrag, terwyl die geskiedskrywer alleen maar feite weergee:

De dichterkunst heeft een hoger, dat wil zeggen universeler waarheidsgehalte dan de geschiedschrijving, zo beweert hij, want de historicus verhaalt slechts wat daadwerkelijk gebeurd is; terwijl de dichter eveneens weergeeft wat binnen gegeven omstandigheden had kunnen gebeuren (Wesseling 1996: 455).

Deur die loop van die eeue word die term “digkuns” in hierdie debat 'n sinoniem vir die epos, die tragedie, die roman en, sedert die negentiende eeu, die historiese roman. Die basiese argument het egter min verander: die kontensie raak die vermenging van die onvermengbare.

4 Simons het ook sy artikels vir *Ons Vaderland*, dagblad van die Vlaamsgesinde frontsoldate, met 'n pseudoniem (*IJzer*) onderteken.

Hoewel Aristoteles se digter danksy die universaliteit van sy kuns triomfeer, delf die historiese romanskrywer sedert die negentiende eeu meesal die onderspit in kragmetings met die historikus. Laasgenoemde vertrou die romanskrywer nie, “want hij verdicht, versiert en vereenvoudigt de geschiedenis en veegt de vloer aan met die regels van de historische kritiek” (Deflo 1998: 4). Tom Verschaffel (1998: 119-31) wys daarop dat benewens historici, ook literatore en literatuurwetenskaplikes historiese romans dikwels as tweederangs en selfs para-literêr beskou, “omwille van hun ‘oneigenlijke’ bedoelingen” (Verschaffel 1998: 119). P Green (1962) kategoriseer op sy beurt die grootste gros van historiese romans as propaganda, opvoeding en ontvlugting. Deur die eeue het romanskrywers op verskillende maniere probeer om die fiktiewe elemente te verdoesel. Een van die oorspronklikstes was om voor te gee dat die outeur alleen maar ’n soort redakteursrol speel by die publikasie van ’n ontdekte manuskrip.⁵

1.2 Tydsverloop tussen gebeure en vertelling

Roger Fowler (1973: 88) beklemtoon op sy beurt die “historiese” tydsverloop tussen gebeure en skryfperiode. Die verteltegnieke en onderwerpe van die genre sou egter geleidelik op kontemporêre gebeure van toepassing gemaak word en bydra tot die skepping van die groot realistiese romans van die negentiende eeu.⁶ Hoewel die bekendste voorbeelde van historiese romans handel oor gebeure uit ’n vervloë tyd,⁷ is daar dus geen beperking op die gebruik van kontemporêre gebeure as historiese romanmateriaal nie. Sir Walter Scott (1771-1832), wat sinoniem is met die historiese roman, het die twaalfde eeu (die regeringstyd van Richard I van Engeland) gekies as

5 Vandaar die term manuskripfiksie.

6 Elemente van die historiese roman sluit in: verwysings na publieke en private gebeure; die gebruik van historiese karakters of die betrokkenheid van fiktiewe karakters by werklike gebeure; die gebruik van die verlede tyd of van die teenwoordige tyd om die illusie te skep dat dit in die vertelde tyd, of tussen die vertelde tyd en die publikasie van die roman geskryf is.

7 Marguerite Yourcenar se *Mémoires d'Hadrien* (1951), Victor Hugo se *Notre-Dame de Paris* (1831), Alessandro Manzoni se *I promessi sposi* (1827), Walter Scott se *Ivanhoe* (1820), Hella Haasse se *Het woud der verwachting* (1949), Hendrik Conscience se *De leeuw van Vlaanderen of de Slag der Guldensporen* (1838).

agtergrond vir *Ivanhoe* (1820), terwyl *Guy Mannering* (1815) en *The antiquary* (1816) afspeel in sy kindertyd. 'n Enkele roman, *St Roman's well* (1824) was kontemporêr. Scott (1887: 1) regverdig hierdie tydskewe in die inleiding:

The novel which follows is upon a plan different from any other that the Author has ever written, although it is perhaps the most legitimate which relates to this kind of light literature.

It is intended, in a word — *celebrare domestica facta* — to give an imitation of the shifting manners of our own time, and paint scenes, the originals of which are daily passing round us, so that a minute's observation may compare the copies with the originals.

Eensyds blyk dit dus dat die beskrywing van verandering binne 'n kontemporêre konteks in sekere historiese romans die oproep van 'n veraf historiese periode vervang. Andersyds beklemtoon Scott dit wat Simon Vestdijk noem “het alledaagse en het marginale, datgene wat geen aandacht had gekregen van de historici die zich op de voorgrond en op de hoofdrolspelers concentreerden” (Goedegebuure 1996: 446). Ook Deflo (1998: 4) beskou die romanskrywer as 'n besondere geskiedskrywer, “die dat deel van het leven boekstaaft dat zelden de geschiedeniswerken bereikt”. Die historiograaf wat hom besig hou met “people's history”⁸ en die historiese romanskrywer deel 'n belangstelling in die “allegaagse leven van 'gewone' mense” (Wesseling 1996: 457), maar ook in die beskrywing van historiese gebeure.

In 'n reeks radio-onderhoude met Patrick de Rosbo het Marguerite Yourcenar nuwe dimensie gegee aan dit wat tydsgegewys deur die romanskrywer as “histories” beskou kan word. Die eerste vroulike lid van die Franse Akademie is gevra om kommentaar te lewer op die feit dat, hoewel sy aan die publiek bekend was as skryfster van historiese romans, selfs die benadering tot haar kontemporêre romans fundamenteel histories was:

D'abord, il est paradoxal, mais vrai, de dire que tout roman est un roman historique, pour la simple raison que tout roman se situe dans le passé, lointain ou proche, et qu'un événement situé à un an ou à

8 Sosiale geskiedskrywing met nadruk op die leef- en ervaringswêreld van gewone mense.

six mois d'ici est aussi irrémédiablement perdu, aussi difficile à récupérer que s'il s'était passé il y a des siècles (Rosbo 1972: 39-40).⁹

Jaap Goedegebuure (1996: 451) vra tereg: "Hoe 'oud' moet een onderwerp zijn om een roman tot een historische roman te maken?" Die antwoord lê vir hom by die afstand wat deur middel van fiksionalisering geskep word, in gevalle waar die romangegewens nie so ver terug in die verlede lê nie (met verwysing na Louis Ferron se 1975-roman, *Het stierenoffer*, waarin Duitse Nasionaal-Sosialisme skaars 50 jaar na die gebeure deel word van die roman). Hoewel definisies noodsaaklik is by die toetsing van gegewens, vind generiese kruisbestuiwing voortdurend plaas.

1.3 Leserontvangs

Indien die historisiteit van die roman nie bepaal word deur die tydsverloop tussen gebeurtenis en die literêre aanwending daarvan of deur outeursintensie nie, kan dit dalk gekoppel word aan leserontvangs. *Eer Vlaanderen vergaat* word deur die huidige leser as 'n historiese roman ervaar, omdat die gebeure afspeel tussen 1914 en 1918; vir 'n leser van 1927 was dit realisties en kontemporêr (Goedegebuure 1996: 451). Aan hierdie kriteria beantwoord *Eer Vlaanderen vergaat* uiteraard: die roman handel oor die invloed van die Eerste Wêreldoorlog op die lewens van 'n groep karakters wat aanvanklik in 'n byna Breugeliaanse *Voorspel* (met kleurvolle karakters soos Peer Moze, eienaar van die In den Antichrist-herberg, die "heks" Toke Broeckx, en mank Joost, seun van die Roervogel), ver verwyderd van enige gedagte aan die komende oorlog, aan die leser voorgestel word. Die verloop van die militêre gebeure is herkenbaar as histories, maar word vermeng met insidente uit die karakters se lewens. Historiese

9 Eerstens is dit paradoksaal, maar waar, om te sê dat alle romans histories van aard is, om die eenvoudige rede dat alle romans in 'n verre of nabye verlede afspeel, en dat gebeure wat 'n jaar of ses maande gelede plaasgevind het, net so onherroeplik verlore is, net so moeilik is om te rekonstrueer as dit wat eeue gelede gebeur het.

figure soos koning Albert I¹⁰ en kardinaal Mercier¹¹ beweeg op die agtergrond en beïnvloed besluitneming, hoewel geen dialoog aan hulle toegeken word nie. Die roman is kronologies geanker aan 'n vasgestelde periode, is intrinsiek deel van die oorlog en die taalstryd en word so deur die leser ontvang.

Binne Eerste Wêreldoorlog-konteks het Vlaminge hulle veral verontreg gevoel op taalgebied: bestaande taalwette is nie toegepas nie, daar was geen Vlaamse¹² universiteit nie, terwyl die algehele verfransing van België nie uitgesluit was nie. Soos Sophie de Schaeppdrijver¹³ (1999: 25) dit opsom in haar omvattende beskrywing van gebeure in België tydens die Eerste Wêreldoorlog: "Frans was de taal van het gerecht, van de administratie, van het leger, van de nationale kranten". 'n Selfstandige Vlaamse staat en 'n federasie met Wallonië was van die opsies wat deur die Vlaamse aktiviste oorweeg is. *Eer Vlaanderen vergaat* is dus ook meer as 'n oorlogsroman, omdat Vlaamse aktiviste die oorlog beskou het as 'n geleentheid om hul saak (die erkenning en implementering van hul taalregte; groter of algehele outonomie vir Vlaandere) te bevorder. Fowler (1973: 88) se volgende opmerking, wat 'n verband lê tussen nasionale identiteit en historiese roman, is dus ook van belang:

- 10 Albert I (1875-1934), derde koning van België. Anders as sy voorgangers, toon hy begrip vir sosiaal-demokratiese bewegings en stel belang in die Vlaamse Beweging. Hy was die eerste vors om beide landstale (Nederlands en Frans) te gebruik by die aflê van die grondwetlike eed. Voor 1914 was sy posisie wat betref die Vlaamse taalpolitiek een van steun vir historiese tweetaligheid (dus die ontwikkeling van Nederlands en die behoud van Frans).
- 11 Mercier, Désiré (1851-1926), Belgiese kardinaal vanaf 1906: "Hij was overtuigd van de meerwaarde van het Frans als cultuurtaal en zette zich af tegen Vlaamse dissidente door katholieken. Tijdens de Eerste Wereldoorlog ontpopte Mercier zich als een vurig propagandist van de Belgische vaderlandsliefde" (Boudens & Gevers 1998: CD-rom).
- 12 Om dieselfde redes as Daniël Vanacker wat hier slegs gedeeltelik aangehaal word, gebruik ek die term "Vlaams" eerder as "Nederlands": "Tijdens de Eerste Wêreldoorlog werd de taal van de Vlamingen meestal 'Vlaams' en slechts uitzonderlijk 'Nederlands' genoemd" (Vanacker 2000: 10).
- 13 Tans dosent aan die Universiteit van New York. *De groote oorlog*, haar beskrywing en ontleding van toestande in België tydens die Eerste Wêreldoorlog, word in 1999 met die *Arkprijs van bet Vrije Woord* bekroon.

The historical novel merges on one side with the realistic novel: on the other — as the historical substance generalizes — it merges with the national epic.

'n Ander kategorie wat oorweeg kan word, word gesuggereer deur 'n waarneming van Jo Tollebeek in 'n artikel getiteld “Ballingen in de eigen tijd. De hedendaagse historische roman en de 18de eeuw”, by die kategorisering van Margriet de Moor se *De virtuosos* (1993) as historiese roman: enersyds omdat dit afspeel in die agtiende eeu (afstand tussen outeur/leser en verhaalde tydperk); andersyds “omdat zij achteraf als geschiedenis wordt herinnerd” (Tollebeek 1996: 463). Dit is die karakters wat die gebeure as geskiedenis beleef.

1.4 Die narrativistiese siening

'n Ander ooreenkoms tussen roman en geskiedenis word verskaf deur die narrativisme wat bepaal dat bespreking van die verlede 'n taalkonstruksie is wat vasgestelde modelle soos dié van die verhaalnavolg, sodat historiese tekste wesenlik historiese verhale is (Verschaffel 1998: 123). Hierdie retoriese vergelykingswyse herinner aan studies wat tot in die laat-Renaissance gedoen is oor die verwantskap tussen geskiedenis en digkuns “omdat beide vertoogvormen vooral als talige, persuasiewe constructies worden opgevat” (Wesseling 1996: 456). Narrativisme erken die waarde van die verhaalvorm as 'n middel om historiese gegewens te orden en van betekenis te voorsien. Verhaalorde is nie 'n weerkaatsing van orde in die geskiedenis nie: “Het verhaal komt pas in en door de taal tot stand en heeft dus een zekere autonomie ten opzichte van de werkelijkheid” (Wesseling 1996: 459). Die profeet van narrativisme, Hayden White, betreur historici se gebruik van gekykte verhaalvorme in die vertel van hul verhale, en stel veral veranderinge aan die *dispositio* (ordering) voor. Ook by die postmoderne historiese roman is die kenmerkende vermenging van feite en fiksie 'n voordeel, omdat die “moedswillige” kwaliteit daarvan juis in diens van die genre staan deur die opheffing van kronologie, die ineenloping van periodes en die onsekerheid oor wat waar is, al dan nie.

1.5 Verbeelding versus brongebruik

Soos Ernest Hemingway, Louis-Ferdinand Céline en E M Remarque, is Jozef Simons 'n soldaat-skrywer. Dit is nie noodwendig 'n voordeel nie: oorlogsliteratuur is 'n "bastaardgenre":

[D]e beskrywer van die oorlog is een oud-strijder die zijn boek opvat als een naturalistische, niet-belletristische kroniek die een zelfbeleefde geschiedenis eerlijk verhaalt. Dit is idealistisch voorgesteld. Een soldaat die een afschuwelijke ervaring achter de rug heeft, is niet altijd een scrupuleuze memoirist (Deflo 1998: 4).

Die grens tussen geskiedskrywing en die historiese roman word gerieflik aangedui deur bronverwysings,¹⁴ hoewel die historikus en die historiese romanskrywer beide in hul werkswyse gebruik maak van eksterne getuies eerder as direkte waarneming; as aktiewe soldaat het Simons hom egter wel op laasgenoemde beroep. Henri-Floris Jaspers (1988: 26) wys daarop dat Simons as kanonnier en tolk nie dikwels met frontsoldate in aanraking gekom het nie en dat sy kennis van die evolusie van Vlaamse propaganda dus derdehands was of op hoorsê berus het. Simons het 'n (ongepubliseerde) dagboek agtergelaat wat as basis gedien het vir sy roman, en ook deel uitmaak van die (voorheen onontginde) materiaal wat deur Daniël Vanacker (2000) geraadpleeg is vir sy geskiedenis van die Frontbeweging. Hoewel *Eer Vlaanderen vergaat* oënskynlik behoort tot "ooggetuie-verslag"-tekste (soos dagboeke) oor die oorlog, het Simons, soos Roland Dorgelès,¹⁵ verkies om dit (ten spyte van die gewildheid van oorlogsdagboeke)¹⁶ in romanvorm aan te bied, wat die *onus* op die leser plaas om die teks uit 'n sekere generiese oogpunt te lees.

14 Soos Wesseling (1996: 456) tereg opmerk, het die roman en die geskiedskrywing veel in gemeen, "zoals ongebonden, onopgesmukte taal, een aanvang *ab ovo*, [...] beskrywingen van historische personen en gebeurtenissen enzovoort".

15 Roland Dorgelès (1886-1973) se *Les croix de bois* word in 1919 gepubliseer op dieselfde dag as wat die outeur gedomobiliseer word. Die roman kompteer in 1919 teen Marcel Proust se *A l'ombre des jeunes filles en fleurs* en die breë publiek beskou dit as 'n klap in die gesig van die loopgraafsoldate dat Frankryk se belangrikste literêre prys uiteindelik aan Proust toegeken word.

16 Van die bekendste Eerste Wêreldoorlogse dagboeke deur Vlaamse skrywers is Stijn Streuvels se *In oorlogstijd*, Cyriel Verschaeve se *Oorlogsindrukken* en Caesar Gezelle se *De dood van Ieper*.

Die manier waarmee daar met die verlede omgegaan word, verskil ook van historiese romanskrywer tot historikus: eersgenoemde toon die verlede (deur middel van die optrede van sy gekose karakters sodat die leser dit in sy geestesoog sien), laasgenoemde toon sy bronne deur middel van voetnote, aanhalings en 'n netwerk van verwysings. In die roman onder bespreking word twee bekende historiese bronne sonder laasgenoemde bemiddelende instrumente met die fiksionele gebeure vermeng om sodoende meer geloofbaarheid daaraan te verleen. Binne die romankonteks word die Vlaamse soldate se protesbriewe aan koning Albert I en aan kardinaal Mercier verfiksonaliseer, word die romankarakters mede-skrywers, word die produksie en uitstuur van die briewe deel van die fiktiewe handeling. Postmoderne skrywers van historiese romans gaan veel verder deur bronne te versin en die instrumente van die historikus te vervals.

Die vraag na die essensie van die historiese roman kan ook vanuit die oogpunt van die historikus geformuleer word, naamlik "op welke manier de eigenheid van het genre van de historische roman historici afschrikt of zelfs afstoot" (Verschaffel 1998: 123). Die gebrek aan objektiwiteit sou die grootste beswaar wees, hoewel Tom Verschaffel daarop wys dat 'n historiese teks in funksie staan van sy onderwerp, tyd en outeurstandpunt. Laasgenoemde kan selfs as die basis van historiografie beskou word. Dat sekere historiese romanskrywers die genre ideologies of andersins sou misbruik, is nie van buitengewone belang nie. Die leser sou 'n oomblik kon nadink oor wat Simons se boodskap, indien hy sy roman van een voorsien het, sou wees: afstigting van België? Die aangryp van 'n volgende kans om die ideale van die Frontbeweging¹⁷ te verwesenlik, met die hulp van 'n magtiger land, soos Duitsland, indien nodig? Vlaamse reg deur die loop van 'n geweer? Die omslae van die verskillende uitgawes vertel hier 'n eie verhaal, bevat as paratekstuele element 'n eie boodskap.¹⁸ In die ge-

17 "[...]In die somer van 1917 [ontstaan] 'n flamingantiese organisasie met die naam van Frontbeweging, wat hom toelê op 'n groot en verbasende verskeidenheid van klandestiene aktiwiteite" (Jonckheere 1976: 16).

18 Tien uitgawes van die roman is tussen 1927 en 1999 gepubliseer. Wat betref die uitgawes wat tydens Simons se leeftyd gepubliseer is, staan die omslag van die eerste, 1927-uitgawe in die teken van rou: 'n kis staan as offer op 'n altaar in 'n donker tuin. Die omslag van die tweede, 1936-uitgawe bestaan uit 'n

wilde *Frontlied* wat Simons in 1918 in opdrag van die Frontbeweging skryf, word selfbestuur vir Vlaandere en Vlaamse regimente in die leër geëis.

Vir Verschaffel (1998: 124) lê die essensiële verskil eerder by die statuut van fiksie (gedefinieer as outeursversinsel op feitelijkheidsvlak: binne die verhaal word werklikheidswaarde aan versinsels toegeken). Daar hy beskuldig kan word van geskiedenisvervalsing, mag die historikus hom nie distansieer van sy bronne nie. Die historiese roman beeld ten dele 'n historiese werklikheid uit; die vaagheid van die grens tussen feite en fiksie maak egter alle verhaalelemente potensieel waar óf vals. (In ekstreme gevalle in die verlede is daar selfs aangedring dat romanskrywers 'n aanduiding gee van die fiksionele

komposisie van Vlaams-nasionalistiese simbole: die leeu, die "blouvoet" — die Vlaamse Studentebeweging het bekend gestaan as die *Blauwvoeterij*, na aanleiding van die *blauwvoet*, 'n groot voël wat land toe vlieg wanneer daar 'n storm op see is — en, op die agtergrond, 'n struktuur wat herinner aan die 1930 Diksmuide-toring. Die omslag van die derde, 1940-uitgawe bevat slegs die buitelyne van een van die grafstene in die vorm van 'n Keltiese kruis waarmee lede van die Frontbeweging die grafte van Vlaamse gesneuweldes gemerk het met die akroniem AVV VVK (*Alles voor Vlaanderen, Vlaanderen voor Christus*) daarop. Die eenvoudige, vierde 1941-uitgawe bevat alleen maar die outeursnaam en romantitel. Die omslag van die vyfde, 1942-uitgawe toon interessante ooreenkomste met die eerste uitgawe, veral binne die polities-historiese konteks van daardie periode: die kis en altaar is byna 'n replika van die oorspronklike, maar die tuin is uitgebrei tot 'n begraafplaas, gesuggereer deur ander kruise en sipes-bome. Die lettertipe wat vir die titel gebruik is, herinner aan dié wat op Tweede Wêreldoorlogse plakkate gebruik is, wat dit die resonans van 'n waarskuwing gee. Die sesde, 1943-uitgawe behou die ontwerp, maar verander die lettertipe. Vir die sewende, 1944-uitgawe word daar vir die eerste maal figure in die omslagontwerp gebruik: 'n fronsende, vasberade jongman en 'n jong vrou met 'n krans (van vrede?) in haar hand, teen 'n agtergrond van kruise, waarvan sommige gekroon is met 'n Belgiese helm. (Dit was die gewoonte om die helm van die gesneuwelde soldaat op sy graf neer te lê). Dit kan ook beskou word as 'n gestileerde voorstelling van Jan Broeckx en Clara in die skaduwee van Florimond se graf. Die romantitel kry in al die uitgawes, behalwe miskien dié van 1940, meer prominensie as die outeursnaam. Die 1999 gedenkuitgawe, met sy swart-en-wit foto van drie soldate by 'n houtbrug, teen 'n agtergrond van oorlogsruïnes, sien byna uit as 'n historiese dokument.

elemente in hul romans).¹⁹ Alleen gesoute historici (wat om bogenoemde redes nie die mees entoesiastiese lesers van historiese romans is nie) sou die onderskeiding kon maak; die estetiese oogmerk van die historiese romanskrywer kom sodoende in botsing met die pedagogiese doelstellings van die historikus wat die leser van verifieerbare feite wil voorsien. Historiese navorsing staan selfs lynreg teenoor dié van die historiese romanskrywer: die generiese term onder bespreking bevat die woord *roman*, wat veronderstel dat alle outeurskeuses gemaak is om die leser tot 'n bepaalde gevolgtrekking te lei: sy reële/teenwoordige voorstelling van die verlede is die "realisering van slechts één mogelijkheid" (Verschaeffel 1998: 128); in die proses hef hy die afstand op tussen verlede en hede wat noodsaaklik is vir historiese objektiwiteit.

Ek beskou *Eer Vlaanderen vergaat* as 'n historiese roman wat bydra tot 'n beter begrip van die gebeure van 1914-1918, en as "een geromanceerde geschiedenis van de Frontbeweging" (Durnez & Bracke 1998). Die parameters van hierdie ondersoek kan gestel word as 'n studie van die vermenging van werklike en fiktiewe Frontbewegingskarakters ten einde die skrywer se polities-sosiale gevolgtrekking met dié van Eerste Wêreldoorlog-historiograawe te vergelyk. Daar sal gepoog word om te bepaal of romanskrywers en geskiedkundiges werklik so min in gemeen het as wat veral laasgenoemde beweer.

2. Byna historiese gebeure en karakters

Die krag van die historiese roman lê in die gedeeltelike samevalling van feite en fiksie. In hierdie verband word die struktuur, vertelinstansie en portretgalery (historiese figure, gemaskerde historiese karakters en fiktiewe karakters) van die verwysingstekste in besonderhede geanaliseer.

19 Wesseling (1996: 457) haal die bekende voorbeeld aan van die Franse Hugenootdenker en moralis Pierre Bayle (1647-1706) wat by romanskrywers en -skryfsters gepleit het om aan te dui wat versinsel en wat histories korrek was in hul romans. Walter Scott het hieraan gehoor gegee deur by die tweede druk van die *Waverley novels* duidelik in sy inleiding aan te dui wat verbeeldingsvrug was en wat nie.

2.1 Struktuur

Eerste Wêreldoorlog-romans, hetsy uit 'n Belgiese, Franse of Duitse pen, toon verbasende ooreenkomste rakende die belewing van die sinnelose menseslagting, maar ook boeiende en kreatiewe eiesoortig-hede wat betref vertelinstansie en die aanbieding van gegewens wat *per se* geen noemenswaardige ontwikkeling ondergaan het nie. (Die loopgraafoorlog was in essensie staties). *Eer Vlaanderen vergaat* bevat verskeie elemente wat 'n interessante bydrae maak tot die genre, onder andere die gebruik van 'n byna karnavaleske voor- en naspel en die indirekte oproep van 'n ander Vlaamse historiese roman, Hendrik Conscience se *Leeuw van Vlaanderen* (1838), wat byna sinoniem geword het met die gebeure van 1302.²⁰ Daar is 'n intertekstuele verwysing in Albert I se (historiese) oproep tot die aanval²¹ sowel as in die (fiktiewe) burgermeesterstoepspraak:

Ik twijfel er niet aan of in de Guldensporenslag hebben ook de van Laars aan de zijde der Vlamingen gestreden om het Franse juk af te schudden (Simons 1999: 22).

In *De tuinen van Bomarzo* (1968) skryf Hella Haasse dat die skrywer wat “een reeks van historische feiten aaneensmeedt tot de kroniek van een periode [...] over compositorische en dus ook creative vaardigheden [moet] beskikken” (Goedegebuure 1996: 446). Wat Simons se komposisionele vaardighede betref, is die reëlmatigheid van die hoofstukverdeling en die gebruik van 'n voor- en naspel noemenswaardig. Die onderverdelings van die hoofstukke is as volg:

Voorspel:	I - IV
Hoofstuk I:	I - IV
Hoofstuk II:	I - III
Hoofstuk III:	I - IV
Hoofstuk IV:	I - IV
Hoofstuk V:	I - IV
Hoofstuk VI:	I - IV
Hoofstuk VII:	I - III
Naspel:	I - VI

20 Die Goue Spore-slag, waartydens die Vlaamse adel en gildes die Franse leër met sy swaar bewapende ridders verslaan.

21 Op 5 Augustus 1914, 'n dag na die Duitse inval in België, inspireer Albert I die Vlaminge met die woorde: “Vlamingen, gedenkt den Slag der Gulden Sporen”.

Die patroon van vier onderafdelings per hoofstuk word in hoofstukke II, VII en in die Naspel verbreek, waardeur hierdie gedeeltes prominensie verkry. Hoofstuk II bevat in sy slotreëls 'n indirekte uitdaging aan die Vlaminge, wat aan Florimond van Laar (die Franssprekende, maar Vlaamsgesinde adellike) gestel word deur die Waalse kommandant:

Dat de Vlamingen al dit onrecht verdragen, zo te zeggen niet voelen — gij zijt de eerste uitzondering waarvan ik ooit heb gehoord — bewijst, mij dunkt, dat zij een doodgedrukt volk zijn, een volk, dat zijn ziel verloren heeft, rijp en murw om door ons, Walen, in de Franse cultuur te worden opgeslorpt (Simons 1999: 61).

Hoofstuk VII eindig ook met 'n minagtende uitspraak van 'n Waal teenoor 'n Vlaming: Florimond is dood; sy vriend Jan Broeckx, in 'n staat van ontreddeering, hoor hoedat 'n Belgiese offisier, wat nie sy voet in die stiebeuel kan kry nie, 'n Vlaamse piot toeroep:

'Héla! Espèce de nègre blanc! Mets un peu mon pied dans l'étrier!'

'Kan niet verstaan, commandant!'

Een ratelend gevloek! — 'Hier gij! voet in étrier — uw naam — uw carte d'identité — 't is ik information zal neem — 't is gij Frans verstaan, 't is gij nom de d ... den bak invlieg. Sale Flamin!' (Simons 1999: 148).²²

In die Naspel troos die kapelaan vir Jan met die gedagte dat die verpaste moment nie die laaste een was nie:

Het volk moet bewerkt worden opdat het bereid weze de handen die het wurgen, af te smijten en het op te nemen, met Gods hulp, voor het levensrecht van Vlaanderen. De geschiedenis geeft nog wel een kans. Dat Vlaanderen dan het uur, dat het zijne is, erkenne — en toegrijpe! Dat uur slaat nog, eer Vlaanderen vergaet (Simons 1999: 168).

Hoofstukke II, VII en die Naspel is dus hoofstukke waarin die historiese moment herken en geëksploiteer word.

Genrevasstelling lei onvermydelik tot die vraag of die outeur ook geëksperimenteer het met die konvensies daarvan; of (in die geval van die historiese roman) hy die illusie van historiese outentisiteit verbreek het. Volgens Lien Wesseling (1996: 455) is die debat oor

22 'Jy daar, jou wit neger! Sit 'n bietjie my voet in die stiebeuel!' [...] identiteitskaart ... [...] Smerige Vlaming!

die verbande tussen historiese roman- en geskiedskrywing meer uitgebreid as die debat betreffende die verhouding feitelikheid/fiksie. Tot in die laat-Renaissance was daar ook konfrontasie in hierdie verband op retoriese vlak:

Hierbij richtte men zich niet zozeer op de kwestie hoe kennis van het verleden kan worden verworven en verantwoord, maar op de vraag hoe deze in verhaalvorm kan worden gerepresenteerd.

Digkuns en geskiedskrywing is vergelyk wat betref hul *inventio* (keuse), *dispositio* (ordening) en *elocutio* (verwoording, stylkeuse). Een van die verskille wat betref *ordening*, is die *ab ovo*-voorstelling²³ van historiese gebeure en karakters deur geskiedskrywers ('n natuurlike, kronologiese orde) in teenstelling met die *in medias res*-aanpak ('n kunsmatige orde) van die digters.

Simons verkies ook 'n kronologiese verloop van gebeure, sonder tydspronge. Deurdat die gebeure voorafgegaan word deur 'n *Voorspel* en afgesluit word met 'n *Naspel*, word dit byna as 'n soort moraliteit-spel aangebied. Die voor- en naspel bevat letterlik 'n spelelement wat die outeur in staat stel om 'n voor- en na-oorlogse volkse feesgeleentheid te vergelyk en die werklike impak van die oorlog te evalueer. Eersgenoemde (getiteld "De inhuldiging van Baron van Laar") het 'n onmiskenbaar Vlaamse karakter en handel oor die voorbereidings vir die *blijde intrede* van Baron van Laar, 'n (Franssprekende) plaaslike adellike wat na 'n lang afwesigheid (weens finansiële probleme) terugkeer na sy kasteel (*De Donk*). So vorstelik is sy aankoms in Laardonk dat hy in die oë van die dorpsbewoners selfs die koning in die skadu stel:

In het eerste rijtuig, een open victoria, zaten Baron en Mevrouw van Laar de Laardonk; hij, groot en struis en welgedaan, met de handen op de knieën, en aan zijn vlezige vingers een half dozijn ringen met schitterende witte, rode en groene edelstenen. [...] Onder zijn snor speelde een glimlach van goed humeur, omdat al die mensen het zo wel met hem en zijn familie meenden (Simons 1999: 21).

Die uitbeelding van 'n byna feodale gemeenskap skep die lesersverwachting dat die toekomstige voorspoed van die dorpenaars gekoppel is aan die terugkeer van die (Franssprekende) adel. Uit hierdie on-

23 *Ab ovo*: vanaf die begin.

waarskynlike dekor tree 'n karakter na vore wat die redder van Vlaandere sou kon wees: Florimond, die baron se oudste seun, 'n belangstellende in die Vlaamse taal en kultuur wat die voorregte weier wat sy Franse welsprekendheid hom in 'n oorlogsituasie bied en 'n vuriger vegter vir die Vlaamse saak word as sy Vlaamssprekende frontgenote.

Die verwelkomingsfees bevat elemente uit 'n roemryke Vlaamse verlede. Jan Broeckx²⁴ dra 'n onmiskenbare *Guldensporenslag*-kostuum: "Gekleed als Gents poorter uit de middeleeuwen, gans in't bruin, de Zwarte Leeuw op gouden veld op de borst gestikt, aan de gordelriem een dagge, in de rechterhand de knots" (Simons 1999: 16), waardeur die verwagting geskep word dat hy die Vlaamse glorie sal laat herleef. Deur die loop van die oorlog word hy bevorder tot luitenant, hoewel in diens van België en nie spesifiek Vlaandere nie. Die dorpsmeisie Tine het die eer om as "Maagd van Vlaanderen" die optog te lei. Die opwekking van karakters uit die roemryke verlede maak deel uit van die spelelement: in teenstelling daarmee sou Florimond, soos die ekverteller in Remarque se oorlogsroman *Im Westen nichts neues* (1929), des te meer nodeloos sterf toe alles stil was aan die westelike front. Deur die verkoop van voorrade aan die Duitsers is oorlogsprofiteurs soos ene Roervogel²⁵ die enigstes wat voordeel trek uit die oorlog.²⁶ Na die oorlog kan dié Roervogel bekostig om vier gekleurde kerkvensters te skenk; sodoende word die oorlogsprofiteur as kerklike wel-doener vereer.

Die Naspel bied 'n byna siniese blik op die resultaat van Florimond se opvoedingswerk en dra die veelseggende titel "Een Belgisch feest in Vlaanderen".²⁷ Die volksnasionalistiese elemente van die voorspel het plek gemaak vir 'n grootskaalse gefuif, grootliks gefinansier

24 Voor die oorlog Florimond se studente-vriend; gedurende die oorlog sy wapenbroeder wat sy hand in die as slaan by Clara.

25 Voor die oorlog 'n wamaker van beroep.

26 "Accapareurs maakten grote winsten, zeepparonen (oorlogsprofiteurs) maakten dankbaar gebruik van de militaire corruptie en deden in de cafés rond de Brusselse beurs goede zaken" (Schaepdrijver 1999: 118).

27 Sophie de Schaepdrijver (1999: 291) beskryf die na-oorlogse feesvierings as volg: "In bomvolle plattelandscafés speelden trekorgels zonder ophouden de Brabantonne, op welks onwaarskynlike ritme verhitte mannen, vrouwen en kinderen in het rond zwierden".

deur Roervogel.²⁸ Dit is 'n viering waar herinnering onvanpas sou wees en waar dit voorkom of alleen Clara²⁹ Florimond se ideale gedeel het. In *De Panne* was haar huis bekend as “het huis van de Vlamingen” (Simons 1999: 109), waar alle ware Vlaminge tuis was en waar sy as 't ware die beskermheilige, die “Maagd van Vlaanderen”, was en sodoende 'n veel groter invloed uitgeoefen het as die gekostumeerde Tine.

Tussen die twee volksfeestonele vind die Groot Oorlog plaas, en gaan 'n tydperk verby: tussen die voor- en naspel, met hul teaterassosiasies, bou die dramatiese gebeure op na die historiese moment wat volgens die outeur nie deur die karakters aangegryp word nie en sodoende die roman laat afsluit met die waarskuwing van Vlaandere se moontlike ondergang. Die slot van *Eer Vlaanderen Vergaat* lees soos 'n eggo van die Conscience-roman. Albei skrywers maan dat die tyd min is, dat volkstrots aan die vergeetheid ontruk moet word:

Gij Vlaming, die dit boek gelezen hebt, overweeg bij de roemrijke daden welke hetzelfde bevat, wat Vlaanderen eertijds was — wat het nu is — en nog meer wat het worden zal indien gij de heilige voorbeelden uwer Vaders vergeet (Conscience 1996: 389).

en:

De geschiedenis geeft nog wel een kans. Dat Vlaanderen dan het uur, dat het zijne is, erkenne — en toegrijpe! Dat uur slaat nog, eer Vlaanderen vergaat (Simons 1999: 168).

- 28 Oorlogsprofiteurs word as 't ware 'n onvermydelike karakter in oorlogsromans. Een van Dorgelès (1964: 110) se karakters verwys as volg na die winkeliers se wins: “Cet argent-là — celui de nos prisonniers, de nos blessés, de nos morts — l'épicier en avait pris plein ses tiroirs, et ç'avait été pour sa boutique le commencement de la prospérité, qui continuait avec nous”. (Daardie geld — ons gevangenes s'n, dié van ons gewondes, van ons dooies — die winkelier het laaie vol daarvan gevat; vir sy winkel was dit die begin van die voorspoed, en danksy ons gaan dit net voort).
- 29 Die suster van 'n oorlogskameraad, jong gasvrou van die “huis van de Vlamingen”, waar oorlogsmoeë soldate 'n goeie maaltyd kry, na Clara se musiekspele luster en debatte voer oor die bevordering van die Vlaamse saak. Florimond raak byna onmiddellik op haar verlief.

2.2 Vertelinstantie

In die historiese romans van Walter Scott is die verteller gewoonlik 'n alwetende voorsiener van besonderhede, 'n model wat ook in *Eer Vlaanderen vergaat* gevolg word (terwyl Dorgelès in *Les croix de bois* en Remarque in *Im Westen nichts neues* eerstepeersontvertellers gebruik). Die gebruik van die derdepeersontverteller waarborg 'n panoramiese oorsig, en verleen terselfdertyd ook gewig aan die standpunt van die hoofkarakter, Florimond, hoewel die reddende oorlogsdaad in vae terme voorgestel word as 'n verskyning:

Ziet, voelt toch eerst de schoonheid van de daad zelf! Vijfentwintig-duizend Ijzervlamingen kruipen uit de modder en gaan rond Borms³⁰ staan in het licht, om Vlaanderen te redden! (Simons 1999: 119).

'n Historiese roman soos *Eer Vlaanderen vergaat* sou moeilik as alternatiewe geskiedenisbron kon dien. Die karakters (en veral Florimond, in die volgende aanhaling) verwys gereeld na hul beperkte kennis van die groter konteks (wat deur die verteller ingevul word):

Hij had zich nooit kunnen inbeelden dat men aan't front zo weinig, zo helemaal niets, van de algemene gang der krijgsverrichtingen volgen kon (Simons 1999: 84).

'n Soortgelyke verwyf is ook voor Stijn Streuvels se deur gelê na die publikasie van *In oorlogstijd* (1915).³¹ Net soos Jan Alleman, moes soldate die oorlog in die koerante volg:

Doch de uitslag kon men nooit vermoeden: ze moesten telkens wachten gelijk de eenvoudige burgers, tot 's anderendaags het goede of slechte resultaat, getrouw of verbloemd, werd meegedeeld door de krant (Simons 1999: 85).

30 'n Aktiewe flamingant wat aan die begin van die oorlog Belgiesgesind en anti-Duits was, maar geleidelik betrokke geraak het by aktivisme. Aanvanklik van Unionistiese oortuiging, sou Borms uiteindelik sy steun toesê aan die radikale Jong Vlaminge wat selfstandigheid vir Vlaandere geëis het. As voorstander van kollaborasie sou hy na die oorlog ter dood veroordeel word, 'n vonnis wat versag is tot tronkstraf in Leuven. Borms word in 1929 vrygelaat, maar in 1946 tereggestel vir kollaborasie tydens die Tweede Wêreldoorlog (Vandeweyer 1998).

31 Hedwig Speliers (1994: 372) lewer byvoorbeeld die volgende kommentaar op een van Streuvels se dagboek-inskrywings ("Hier op de buiten ontbreekt het verband tussen't geen ons omgeeft en't geen er op die wereld gebeurt"): "De escalerende oorlogsgebeurtenisse maken hem tot de gevangene van Ingoogiem".

Sophie de Schaepdrijver (1999: 240) beskryf dit as volg: “Post werd ontmoedigend zeldzaam en het meeste nieuws was waardeloos.”

2.3 Portretgalery

2.3.1 Historiese figure

J'ai bien peur que les fonds ne dévorent les premiers plans; c'est le défaut du genre historique [...] Et puis, quoi choisir parmi les faits réels? (Flaubert 1964: 7)³²

Sedert die negentiende eeu ontwikkel die romankuns geleidelik meer in 'n psigologiese rigting, sodat historiese romankarakters veel meer gerond begin voorkom as dié uit voorafgaande tydperke. In *Eer Vlaanderen vergaat* val die klem egter meer op probleemstelling as op psigologiese ontwikkeling. Hoewel daar dus 'n aantal sleutels bestaan vir historiese figure in die roman, is daar hier nie sprake van 'n karakterroman nie, eerder van 'n *roman à thèse*: Frontbeweging-lede en aktiviste se keuse tussen respektering van die godsvrede³³ of bewering vir die Vlaamse saak. In vergelyking met 'n oorlogsroman soos *Les croix de bois* is persoonlike lyding en ontbering in *Eer Vlaanderen vergaat* sekondêr: persoonlike relasies (tussen Florimond, Jan en Clara) ontwikkel rondom meningsverskille oor die Vlaamse saak; bewering daarvoor genees alle wonde: “Laten we de hand aan de ploeg slaan. Arbeid en word Clara waardig” (Simons 1999: 168), is die kapelaan se raad aan Jan Broeckx, verpletter deur Clara se onverwagte verbreking van hul verhouding, omdat hy nie al Florimond se oortuigings deel nie:

Hij was een man! Hij was een officier van Vlaanderen [...] Waarom stond gij niet bij hem [...] Waarom moest gij remmen! (Simons 1999: 166)

- 32 Ek is regtig bang dat die agtergrond die voorgrond sal verswelg; dis die probleem met die historiese genre [...] En verder, hoe selekteer 'n mens feite uit die werklikheid?
- 33 In belang van België is politieke verskille opsy geskuif in wat aanvanklik gedink is 'n oorlog van korte duur sou wees.

Waar die karakters voldoende ooreenkomste met historiese karakters toon om die leser aan hul romanidentiteit te laat twyfel, skuif voor- en agtergrond oor mekaar. *Eer Vlaanderen vergaat* sou bestudeer kon word as historiese roman, oorlogsroman en probleemstellingsroman of *roman à thèse*. Jaspers (1988: 8) wys op een van die potensieële gevare van laasgenoemde, naamlik dat “de personages slechts ten tonele zouden gevoerd worden als illustraties van het hoofdthema”. Danksy Simons se oog vir realistiese detail, sy talent vir oortuigende dialoog en uitbeelding van sosiale verskille tussen karakters word die politieke argument gevoer deur karakters van vlees en bloed. Die historistiese benadering berei die ervare leser voor op ’n verhewe (en, uit ’n een-en-twintigste-eeuse perspektief, byna hoogdrawende) uitdrukkingswyse wat hier egter ’n tweeledige funksie dien: om die leser daaraan te herinner dat Florimond se Nederlands aangeleerd is, en dat die opheffingsideaal gesorg het vir die idealistiese toon van vele Eerste Wêreldoorlogtekste:

Een bepaalde geëxalteerdheid, een bewogen en thans soms hol klinkend idealisme was nu eenmaal kenschetsend voor de intellectuelen die zich aan het front inderdaad bewust werden van die schrijnende realiteit en zich resoluut inzetten, niet in de eerste plaats voor politieke emancipatie, maar voor de morele en materiële verheffing van hun vaak ongeletterde en door hautaine officieren vernederde lotgenoten (Jaspers 1988: 8).

Die oorlog het dan ook ten minste hierdie voordeel gehad dat dit die Vlaamse intelligentsia in kontak gebring het met die massa sonder politieke bewussyn. Die belangrikheid van ’n mate van idealisme is duidelik uit romans waarin die onmenslikheid van die oorlog in meer grafiese detail beskryf word (soos in Dorgelès se *Les croix de bois*). Die belangrikste verskil tussen hierdie twee romans met ’n oorlogstema is dat laasgenoemde die leser laat met ’n indruk van futiliteit, terwyl Simons se roman op ’n positiewe noot eindig, ’n soort “oproep tot die aanval”, nie langer op die slagveld nie, maar om die konferensietafel, in die politieke arena. Volgens Daniel Vanacker (1991: 5) sou die geskiedenis egter aantoon dat die proses oor die volgende vyftig jaar veel stadiger sou plaasvind as gedurende die oorlogsjare:

Het aktivisme leverde daarentegen op korte tijd een fraai palmares op: een volledig vervlaamste universiteit in Gent, een federalistische staatsvorming, een daadwerklike vervlaamsing van het openbaar leven. Na de oorlog had de Vlaamse Beweging meer dan een

halve eeuw nodig om hetzelfde programma te realiseren. De slechte afloop van de aktivistiese onderneming en de lijdensweg die veel veroordeelden en ballingen achteraf gekend hebben, waren een reden te meer om bewondering voor deze durvers op te brengen.

2.3.2 Albert I en Kardinaal Mercier

Die historiese romanskrywer se opvallendste toevoegings tot geskiedkundige gebeure (wat aan hierdie “baster”-genre ook ’n leserspubliek verseker) is karakterkeuse en visuele voorstelling, die verbeelding van hul psige, dialoogskepping en handelingsdetailering. Hierdie elemente is meesal afwesig in die bronnemateriaal: deur die loop van die literatuurgeskiedenis was hierdie leë plekke ’n groot bron van inspirasie vir romanskrywers en dramaturge se uitbeelding van die (moontlike/waarskynlike) ongesegde.

Die Belgiese koning Albert I lewer in die roman sy historiese Guldensporenslag-toespraak³⁴ waarin Wale en Vlaminge herinner word aan militêre seges van die verlede en terselfdertyd as entiteite binne die Belgiese samelewing erken word. In 1917 ontvang hy die brief (gedateer 11 Julie, opgestel deur Debeuckelaere en twee geheimskrywers, De Pillecyn en Borginon, in opdrag van die Frontbeweging; duisend eksemplare word met behulp van ’n patroonplaat versprei) waarin die ontevredenheid van die ontgogelde Vlaamse soldate geformuleer word en die vors aangespoor word om toe te gee aan hul regmatige eise. Dit word gedeeltelik in die roman aangehaal (Simons 1999: 74-5). Die omstandighede wat aanleiding gegee het tot die skryf van die brief (soos die lot van honderde soldate wat in Fresnes, Rennes, Sables d’Olonne, dwarsoor Frankryk, tronkstraf opgelê is vir nietighede) word aan Florimond vertel deur een so ’n soldaat:

bars en ruw behandeld door Franse cipiers, door een gans Frans personeel, dat gewoon was galeiboeven te temmen met schoppen en matrakslagen, en dat de Vlaamse jongens niet verstond — zonder Belgische dokter, lange tijd zonder priester. Te Fresnes kregen ze van tijd tot tijd het bezoek van een rondreizend aalmoezenier. Velen werden daar doodgemarteld, meer dan een sloeg zijn hoofd tegen de celwand te pletter. Zij die eruit kwamen waren allen gedemoraliseerd — ont-menst (Simons 1999: 73).

34 Die bekende, gevleuelde woorde was: “Vlamingen, gedenkt den Slag der Gulden Sporen; Luiker Walen, gedenkt de zeshonderd Franchimontezen!” (Jespers 1988: 11)

Volgens Florimond is die brief te lank, nie selfstandig en “daadvaardig” genoeg nie. In September 1917 word ’n brief aan die geestelike hoof, kardinaal Mercier, gestuur. Die romankarakter Bert is betrokke by die verspreiding van die brief wat, soos in die geval van die brief aan die koning, as deel van die romanteks (Simons 1999: 91-2), maar in kursief, onderskeibaar as bronmateriaal, aangebied word.

2.3.3 Borms

August Borms, Dosfel³⁵ en Depla³⁶ is die enigste aktiviste wat in die roman by die naam genoem word.

Die sentrale tema van die roman is die verlammeende effek wat ’n statiese militêre situasie op die besluitnemingsproses het. Dit was algemeen aanvaar dat die uitkoms van die oorlog Vlaandere se toekomstige taal- en staatkundige situasie sou bepaal. Florimond se voorstel was om Borms te ondersteun en sodoende met die steun van ’n groot moondheid (Duitsland) ’n mate van na-oorlogse outonomie vir Vlaandere te verseker. Daardeur sou die anti-aktivistiese, anti-Duitse bevolking positief beïnvloed word om groter eensgesindheid te bereik. Jan Broeckx wys Florimond daarop dat Borms veral geassosieer word met die besoek van die (selfverkose) Raad van Vlaanderen aan die Rykskanselier in Berlyn op 3 Maart 1917, ’n onaanvaarbare toedrag van sake vir hul landgenote wat die wreedhede van die eerste dae van die Duitse inval meegemaak het.³⁷ Die Duitsers bly die

35 Lodewijk Dosfel (1881-1925) stig in 1897 die tydskrif *Jong Dietschland*, waardeur hy kennis maak met Cyriel Verschaeve: “Hij was voor een ‘Vrij Vlaanderen in een vrij België’ en kantte zich tegen een mogelijke opname van Vlaanderen in de Duitse statenbond” (Maes 1998). Hy sou hom ook distansieer van die Raad van Vlaanderen.

36 Alfons Depla (1860-1924) was bekend as die “idealistiese aktivis” in Vlaamsgesinde tydskrifte. Voor die oorlog het hy deelgeneem aan verskeie Vlaamsgesinde aktiwiteite; tydens die oorlog steun hy die aktivisme.

37 Voorbeelde van wreedhede teenoor die burgerlike bevolking wat deur Sophie de Schaepdrijver genoem word, sluit in: wraakaksies vir die verdediging van die Luikse forte (waartydens 72 dorpelinge gefusilleer en plase aan die brand gesteeke is); die fusillering van 150 Aarschotse burgers, insluitend die burgermeester en sy 15-jarige seun; die verkragting van getroude vroue, jong meisies en selfs nonne. Leuven brand drie dae lank: die Sint-Pieterskerk, skouburg, konsertsaal, paleis van justisie en Lakenhal wat gedien het as universiteitsbiblioteek, word tot

vyande van die Belgiese volk en leër. Volgens Jan weet Borms ook nie waarheen sy aksies lei nie, en word hy eerder deur die Duitsers gemanipuleer. Florimond se teenargument lê in die historiese geladenheid van die oomblik: dit is Vlaandere se uur, al moet die uur slaan met die hulp van 'n vreemde moondheid. Die geheime Frontbeweging sou 25 000 man kon lewer, 'n betekenisvolle getal aan Borms se sy, maar onrealisties volgens Jan: "Duizenden! Laten we zeggen: ettelijke honderden, beschermd door Duitse Bajonetten" (Simons 1999: 117). Die oomblik van waarheid word 'n ontgogeling vir Florimond: sy frontgenote verkies wettige middele binne 'n Belgiese konteks bo 'n gebaar, 'n "reddende daad" (Simons 1999: 121). Die algemene gevoel was dat die navolgenswaardige voorbeeld nie Borms en die Jong-Vlaminge was nie, maar die meer gematigde unioniste.³⁸ Dit was Florimond se taak om kontak met laasgenoemde op te neem en 'n plan van aksie uit te werk. Daar sou egter niks van kom nie. Florimond word deur Militêre Veiligheid van die front verwyder; wanneer hy terugkeer, is die Frontorganisasie in 'n staat van ontreddering. Hy sneuwel kort daarna.

Assosiasie met Borms, al dan nie, vorm die sentrale argument van die boek en word weergegee in gesprekke tussen karakters wat verskillende standpunte handhaaf. Volgens Florimond sal omstandighede nooit weer so gunstig vir Vlaandere wees nie: driekwart van die leër bestaan uit Vlaminge; die politiek ontwikkelde kan die *volksjongen* leiding gee en polities bewus maak van hul regte en magsvoordeel. Volgens Jan is daar egter geen eensgesindheid onder Vlaamsgesindes nie:

Wij bestrijden met de Walen een gemeenschappelijke vijand; bijna heel het land is door die vijand bezet. Duitsland maakt geen verschil tussen Vlamingen en Walen. 't Is godsvrede (Simons 1999: 69).

puin gereduseer. In Dinant word 656 mense vermoor uit wraak vir die mislukte oorsteking van die Maasrivier; die stad word in puin gelê.

38 "Benaming gegeven aan de activisten binnen en buiten de Raad van Vlaanderen, die in de verwachting dat België na de oorlog zou worden hersteld door een vrede door overleg, rekening hielden met een federalistische inrichting van de staat" (Mommaerts & Van Hees 1998).

Daar kan ook nie ooreenkoms bereik word oor 'n plan van aksie om die oorlog te beëindig nie. Sekere Vlaminge, verblind deur die verkryging van 'n derde ster, stel voor dat die Godsvrede end-uit gehandhaaf en Vlaamse reg op daardie wyse verkry word (Simons 1999: 114). Terwyl daar geredeneer word hoedat lewensverlies in die pylvak van die oorlog tot 'n minimum beperk kan word en hoeveel aan eie inisiatief oorgelaat moet word, argumenteer Florimond vir aktiewe optrede, probeer hy om steun vir Borms te werf:

Borms is de man die ziet, die voelt waar wij naartoe moeten, de man, die durft in't licht te staan, de enige waar de mensen naar kijken, de enige die aan de Vlaamse Beweging reliëf geeft. Hoe weten de buitenstaanders, hoe weten ze in den vreemde dat er nog Vlamingen bestaan, dat er een Vlaanderen in België ligt? (Simons 1999: 116)

August Borms word in 1919 ter dood veroordeel; in 1927 was hy nog in die gevangenis, waar hy sou bly tot die verkiesings van 1928. Met die ter perse gaan van die eerste uitgawe van *Eer Vlaanderen vergaat* was die vrees vir vervolging deur Belgisiste vanweë die historiese luik van die roman duidelik sterk genoeg vir die keuse van 'n skuilnaam (Ivo Draulans, wat vanaf die tweede uitgawe deur die outeur se eie vervang word).

2.3.4 Gemaskerde historiese karakters

In de intrige komen over het algemeen zowel historische als fictieve personages voor, al kan de mate waarin zij (het verloop van) het verhaal bepalen, sterk verschillen (Verschaeffel 1998: 120).

Die lees van *Eer Vlaanderen vergaat* as 'n sleutelroman, die verskraling van die leesproses tot die herkenning van werklike karakters, is, soos Henri-Floris Jaspers (1988: 10) tereg opmerk, “een hachelijke en uiteindelijk vrij futiele onderneming”. En tog is die vermenging van historiese en fiktiewe karakters een van die kenmerke van die historiese roman. Behalwe vir die verwysings na Albert I en kardinaal Mercier, was die meeste van die “gemaskerde historiese karakters” in die roman lede van die Frontbeweging. Laasgenoemde is gelei deur 'n driemanskap, bygestaan deur een afgevaardigde per leërafdeling,

wat elk 'n plaasvervanger gehad het. (Joris van Severen,³⁹ wat die derde divisie in die leërvergadering verteenwoordig het, is byvoorbeeld opgevolg deur Jozef Simons self). Volgens die *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (vgl artikel: Simons, Jozef) was die skrywer nie aktief betrokke by die werklike organisasie van klandestiene Frontbewegingsaksies nie, maar wel medewerker van die dagblad van Vlaamsgesinde frontsoldate, *Ons Vaderland*. Die priester, Cyriel Verschaeve,⁴⁰ het ook noue bande met die Frontbeweging-leiers gehad.

2.3.5 Florimond/Simons

Van Laar kan beskouwd word as een metafoor voor Simons verwagting dat de Franstalige aristocratie in Vlaanderen een stap in de richting van de V.B. zou zetten (Durnez & Bracke 1998).

Marcel Proust se onderskeiding tussen skrywer en verteller (die *moi* en die *autre moi*) ten spyte, is Henri-Floris Jespers (1988: 6-7) nie die enigste kritikus wat die hoofkarakter, Florimond, as spreekbuis vir Simons se eie insigte en opvattinge beskou nie. Biografiese steun vir so 'n standpunt is daar wel,⁴¹ hoewel Remi Bosselaers se beswaar is dat Simons van 'n uitsondering, die familie De Brouchoven de Bergeyck, die spieël gemaak het waarom sy historiese roman draai —

een spijtige geschiedkundige vervalsing die vooral in een historische roman niet door de beugel kan: Florimond is 'in levende lijve onbestaanbaar' en 'historisch onaanvaardbaar' (Jespers 1988: 8).

39 Joris van Severen was volgens Vanlandschoot (1998) nie aktief betrokke by die Frontbeweging nie; hy ondergaan egter die radikaliserende invloed van die priester-digter Cyriel Verschaeve. Op 15 Augustus 1917 vind die *Sûreté Militaire* (Militêre Veiligheid) 'n eksemplaar van die verbode *Open brief* aan die koning tussen sy persoonlike dokumente.

40 'n Bekende priester-digter wat nie formeel tot die Frontbeweging behoort het nie, maar wat danksy sy veelvuldige kontakte en publikasies groot invloed uitgeoefen het.

41 Simons was (met twee onderbrekings) van 1909-1923 die "huisleraar" van graaf J de Brouchoven de Bergeyck, wat nie onsimpatiek teenoor die Vlaamse saak gestaan het nie. Sy vrou, die gravin J de Brouchoven de Bergeyck, was beskermvrou van die Vlaamse Padvindere Vereeniging wat in 1919 gestig is en 'n flamingantiese, anti-militaristiese karakter gehad het. Sy sou later ook aktief pleit vir amnestie vir die aktiviste.

Volgens Bosselaers was daar nooit strydende Vlaminge of selfs aktivistiese simpatiseerders onder die Vlaamse adel gedurende die periode waartydens die roman afspeel nie. Die skepping van 'n Vlaamsgesinde, maar Franssprekende hoofkarakter is egter nie so 'n historiese onwaarskynlikheid nie. Jozef de Cuyper⁴² is daarvan 'n sprekende voorbeeld: “Niet voor niets is de radicale Fronter ‘Florimond’ [...] een francofone grootgrondbezitterszoon” (Schaepdrijver 1999: 197).

Simons maak die moedige keuse om die Vlaamse klasseverskille te oorbrug deur van sy (simpatieke) hoofkarakter 'n adellike simpatiseerder met die aktivistiese saak te maak, ten spyte van die verskille in geletterdheidsgraad in België op die vooraand van die oorlog:

De afstand tussen het half geletterde werkvolk en de zorgvuldig geschoolde elite was in België immens. [...] Desondanks bleef de gestudeerde elite toch een geringe minderheid. In 1913 stonden aan alle Belgische universiteiten samen ongeveer 8 500 studenten ingeschreven. Op de duizend jonge mannen van 20 tot en met 24 jaar waren er dus slechts 26 student aan een universiteit (Schaepdrijver 1999: 33).

In teenstelling met die jong baron Van Laar, begin sy vader een “Vlaamske te stotteren waar niemand wijs uit werd” (Simons 1999: 23); sy moeder verstaan nie waarom daar geen applous is vir haar (volstrek onverstaanbare) toespraak wat sy self uit Frans vertaal het nie. Florimond is dus geen tipiese aktivis nie; sy “bekering” tot die flamingantisme sou vir ander as aansporing kon dien. Anders as 'n Franse oorlogsroman soos dié van Dorgelès, is *Eer Vlaanderen vergaet* nie alleen 'n beskrywing van die onmenslike gebeure wat die normale gang van die lewe wreed kom versteur het nie: sake moes na die oorlog juis nie na normaal terugkeer nie. Daar word op twee fronte geveg: vir die bevryding van België én van Vlaandere. Die doel was nie alleen die einde van die oorlog nie, maar die aktivistiese verdediging van die Vlaamse saak op die na-oorlogse vredeskonferensie. Geografies sou die wêreld na 1918 daar heel anders uitsien; tesame met die Tsegge, Iere en die Sowjet-burgers, moes Vlaminge die politiek-

42 De Cuyper skryf aanvanklik sy oorlogsdagboek (vanaf 28 Julie 1914 tot 18 Oktober 1917) in Nederlands, maar sy taalvermoë noop hom om na Frans oor te skakel: “De Cuyper was niet de enige francofone Vlaming die zich tijdens de oorlog tot de Vlaams-nationalistische identiteit bekeerde” (Schaepdrijver 1999: 197).

onstabiele omstandighede eksploiteer ter bevordering van hul saak. Die dubbele standaard waarmee die Vlaminge en die Tsegge (wat na die Russe oorgeloop het) bejeën is, blyk uit Florimond se opmerking:

De Belgische pers vanuit Le Havre slingert de banvloek naar Borms en de activisten en heft de Tsjechische verraders op een gloriëtroon! (Simons 1999: 95)

Dit sou 'n moontlike antwoord wees op Deflo se betreuring van die (oor die algemeen) middelmatige Vlaamse romans met 'n oorlogstema: waar ander skrywers die nuttelosheid van die oorlog, die lot van 'n verlore generasie en die grusaamhede van die loopgrawe ondersoek, kan die Vlaamse soldaat-skrywer wat dieselfde gevoelens ervaar, dit nie aan 'n vaderland koppel nie. Vir die voetsoldaat of piot in Simons se roman is patriotisme gekoppel aan grondbesit:

Mijn vader bezit geen land, zeggen de piotten [...] Vlaanderen? Wat kunnen wij armzalige piotjes, voor Vlaanderen bekomen? Zelfs al zou de grote hoop dan bewust-Vlaamsgezind zijn (Simons 1999: 68).

Florimond se Franse/Nederlandse taalvermoëns lê vanaf die begin van die oorlog die klem op meertaligheid en die respek van ander landgenote se taal. Hy word aanvanklik as tolk gebruik om die eerste taalkundige probleme van die oorlog op te los:

De officieren verstonden geen woord Vlaams, de burgemeester geen woord Frans, er heerste misverstand op misverstand (Simons 1999: 39).

Sy ervarings stem hom krities oor België se sentralistiese instelling:

[M]et de Walen, de opper-Belgen, worden alleen gelijkgesteld de Vlamingen die voldoende de taal van de Walen kennen. Alle Belgen die Frans kennen, zijn gelijk voor de wet (Simons 1999: 60).

Florimond is 'n soort ridderfiguur: adellik, hardwerkend, suiwer en getrou van hart (veral aan een vrou, Clara; na die nuus van haar verlowing aan Jan Broeckx verloor sy politieke stryd veel van sy stukrag); hy is die blom van die wêreld (*floris mundi*), maar ook ewe verwelklik. As tragiese held is hy bewonderenswaardig (hy bestudeer wysbegeerte, ter voorbereiding van 'n loopbaan in die regte, asook Nederlandse spraakkuns). Sy bewustheid van bestaande klassever-skille⁴³ spoor hom aan tot die ideaal van volksverheffing, 'n ophef-

fingsideaal wat ook in vroeë geskrifte van Paul van Ostaijen te vinde is.

Die sosiale probleem in Vlaandere was volgens Van Ostaijen een van kulturele onderontwikkeling,

die [...] onder meer tot uiting kwam in het onvermogen van dat volk om de geavanceerde, nochtans democratisch gedoelde kunst te begripen. In het verlengde daarvan groeit een beeld van een sociaal-politieke concurrentie om het leiderschap over het onmondige want achterlijke volk (Reynebau 1997: 165).

In Simons se verhaal

kwam Florimond hoe langer hoe meer in voeling met het volk, zo leerde hij uit vriendenwoord en eigen ervaring hoe achterlijk de Vlaamse mensen slenterleven, neen: slapen, zich hun Vlaming-zijn onbewust. En toch schulde er nog kracht in dat volk. Niet alleen schatten van gemoedelijkheid en gevoelsrijkdom, maar ook zin voor het schone en grootse. Was de stoet, bij de inhuldiging van zijn vader, niet een staaltje geweest van frisse volkskunst? En wat een schat van kunst en letterkunde bracht dat volk nog voort door zijn achterlijkheid heen en tegen de verbastering in? (Simons 1999: 33)

Volgens Jan Broeckx se meer realistiese siening kan daar geen hoër bewussyn wees by 'n arm en veragte volk vir wie die daaglikse stryd om aartappels en brood gaan nie. Die Franssprekende hoër stand het verder volgens Broeckx sy opheffingsplig versuim:

De verfranse hogere standen zonderen zich af, geven het geen beschavende leiding. De Vlaamsvoelenden zullen altijd met een minderheid staan teenover het verbond van Walen, Brusselaars en franskiljons (Simons 1999: 33).⁴⁴

Florimond se ontwikkeling bevat ook 'n geestelike dimensie wat die fondament van sy nasionalisme is. Hy ontdek die skrywer Ruusbroec, wie se boekie *Het Sieraad der geestelijke Bruiloft* hom inisieer in die reinigings- en verligtingsproses, "tot de duizelingwekkende hoog-

43 Die Eerste Wêreldoorlog is gekenmerk deur heelwat sosialisties-geïnspireerde verset van gewone soldate teen die offisiërskorps, wat dikwels van aristokratiese afkoms was.

44 "Franskiljon — term wat al uit die agtiende eeu stam ter aanduiding van iemand wat met die Franse besetter saamgewerk het. Nou gebruik vir 'n Vlaming wat die Franse taal en kultuur oordrewe bewonder en dit bo sy eie kultuur stel" (Jonckheere 1976: 30).

ten van de vereniging der ziel met haar Schepper” (Simons 1999: 65).

Florimond is die geliefde seun van die Baron se eerste vrou. Sy liefde vir Vlaandere vervang dié vir sy moeder totdat hy kennis maak met Clara. Die hoogste vorm van identifisering met die Vlaamse saak is ’n verbinding in die eg met ’n Vlaamse vrou. Clara, die gasvrou van die “huis van die Vlaminge” (die toevlugsoord en ontmoetingsplek van Frontbeweginglede in De Panne), kan as die beskermheilige van outentieke Vlaandere beskou word. Florimond se gedagtes aan haar word in dieselfde terme uitgedruk as sy geestelike ervarings:

Haar zou hij gaan halen, aanstonds na de gesloten vrede, haar vere-
ren geheel zijn leven als een heilige relikwie uit deze godvergeten
tijd, waarin hij nochtans zijn schoonste droom had gedroomd
(Simons 1999: 138).

Hy is wel deeglik bewus van die sosiale realiteit van sy keuse en van die opskudding wat dit gaan veroorsaak:

O, ’t zou een geweldige beroering zijn thuis, mocht hij daar aan-
komen met een verloofde die niet van adel, niet van zijn stand was
(Simons 1999: 138).

Die nuus van haar toekomstige huwelik met Jan versteur die ewe-
wig tussen patriotisme en persoonlike geluk. Florimond stel sy testam-
ent op en sterf kort daarna gedurende die laaste dae van die oorlog:

Vruchteloos had hij gewerkt, gedroomd en gehoopt voor Vlaan-
deren. Vruchteloos had hij voor zichzelf een liefdedroom gekoes-
terd. Hij kon niet inzien waaraan hij in de toekomst nog met hart
en hand ten arbeid zou gaan. Alles was tot één puinhoop ingestort
(Simons 1999: 141).

Na Florimond se dood word Clara ook vir Jan verteenwoordigend van die Vlaamse vryheidsideaal:

Jan keek naar haar op, als naar de geest van Vlaanderen — dezelfde
geest die Florimond bezielde — en die over hem niet tevreden was
(Simons 1999: 164).

Vrou en *patria* is in hierdie geval byna uitruilbaar: Florimond waardeer ook in Clara haar steun vir die Vlaamse saak. Sy dood versinnebeeld vir haar die betreurenswaardige omstandighede waarin Vlaandere verkeer:

Hadt gij allen zijn raad gevolgd, Vlaanderen zou er nu zo geheel an-
ders hebben voorgestaan! Hij alleen, dunkt me, heeft klaar gezien
(Simons 1999: 164).

Florimond kon nie veel bereik nie: in 'n mate word selfs sy gedagtenis verrai. Om die Baron verdere pyn te spaar, hou Jan sy seun se flamingantisme⁴⁵ vir hom geheim en skryf sy bemoeienis met die Vlaamse Beweging toe aan sy ingebore, aristokratiese regverdigheidsin en medelye.

Die karakter sou ook geskoei kon wees op Jules Charpentier, wat afgevaardig is om kontak op te neem met gematigde aktiviste. Daar is egter 'n nuanse-verskil tussen Florimond en Charpentier se opdragte. Florimond stel hom 'n meer aktiewe rol in diens van die aktiviste voor, 'n oorloop-aksie met groot getalle, geen kapitulering, geen defaitisme; 'n triomfantelike, trotse optrede dus. Die Frontbeweging-leiers sou egter daarin slaag om 'n oorloop-aksie na Borms te verhinder, soos dit ook in die roman aangetoon word. Hoe die leser hom die ongespesifiseerde bevrydingsdaad konkreet moet voorstel, is nie duidelik nie. Volgens Ludo Simons (1966: 244) “[schijnt] het hart van de schrijver [...] de radicalere oplossing te zijn toegedaan”.

Die hoop waarmee die karakters (en die lesers) gelaat word, is dat die selfstandigheidsgedagte in vrugbare grond geplant is, al het die Vlaminge 'n historiese geleentheid laat verbygaan.

2.3.6 Jan Broeckx/De Pillecyn/Borginon

Jan, die opvolger van Debeuckelaere/Bert,⁴⁶ vertoon volgens Henri-Floris Jaspers trekke van De Pillecyn⁴⁷ en Borginon.⁴⁸ In essensie sien Jaspers hom as Florimond se romaneske teenpool, of andersins as twee fasette van die outeur se eie persoonlikheid, die idealistiese en

45 “Flamingant — gewoonlik gebruik ter aanduiding van 'n eg Vlaams-voelende Vlaming. Partykeer is dit ook 'n skeldnaam. [...] Soms word dit gebruik om 'n Vlaamse ekstremis aan te dui” (Jonckheere 1976: 30).

46 Dr Adiel Debeuckelaere, ook genoem die *ruwaard*, was die leier van die Frontbeweging. Sy rol word in die roman oortuigend vertolk deur Bert, 'n vervoerkorps-adjutant uit die Westland.

47 Filip de Pillecyn was tweede in rang na Debeuckelaere binne die hiërargie van die Frontbeweging, asook die algemene voorsitter van die Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond.

48 “Samen met Filip de Pillecyn werd hij de adjunct en 'geheimschrijver' van de zogenaamde 'ruwaard' (leider) van de Frontbeweging, Debeuckelaere” (Durnez & De Wever 1998).

die aardse, sonder dat een daarvan domineer. Die roman is syns insiens “geconstrueerd [...] rond een leegte, rond een afwesigheid” (Jespers 1988: 36) wat op subjektiewe wyse deur die leser gevul kan word. Agterna beskou vind daar waarskynlik vir die kontemporêre leser gedurende die leesproses ’n mate van historiese herskrywing plaas. Enersyds sou die fynbesnaarde Florimond graag met ’n skouspelagtige *geste* ’n mate van selfrespek wou teruggee aan die vernederde Vlaaminge; aangevuur deur die gedagte daaraan, vervaag die besonderhede van die aksieplan in sy gedagtes. Andersyds speel Jan Broeckx (veral in Clara se oë) ’n meer ondankbare rol, maar wat uiteindelik deur die geskiedenis bewys sou word as die beter weg, dié van nie-kollaborasie. Deur middel van komposisionele verwerking en karakterafroning, is die roman dikwels ’n estetiese korrektief van die werklikheid. In hierdie geval het die geskiedenis met verloop van tyd aangedui wie van Florimond of Jan die navolgenswaardigste voorbeeld was, en dien sodoende as politieke korrektief van die roman. *Eer Vlaanderen vergaat* word dus nou, meer as sewentig jaar na die eerste uitgawe daarvan, wêrklik ’n historiese roman vanuit die lesersperspektief: nie omrede die tydsverloop tussen gebeure en romanbeskrywing nie, maar tussen romanbeskrywing en leserevaluering. Die *leegte* is deur die leser gevul: ’n leegte wat ontstaan het deurdat die outeur ’n vooruitskouing deel gemaak het van ’n historiese vertelling.

Die vriendskap tussen Jan en Florimond ontwikkel op ’n vroeë stadium van die oorlog. Florimond, ’n oorlogstoeskouer in Nederland, en Jan, reeds blootgestel aan die realiteite van die front,⁴⁹ ruil briewe uit waarvan die inhoud herinner aan die temas van die oorlogsdigters:

Uit die briewe waaide zo ’n heel andere geest dan Florimond had verwacht. Hemelsver scheen de doorleefde werkelijkheid van het gedroomde ideaal af te staan (Simons 1999: 53).

49 In vergelyking met ander Eerste Wêreldoorlogromans word die werklikheid in *Eer Vlaanderen vergaat* grootliks versag. Dorgelès se *Les croix de bois* bevat verwysings na fuifpartye, gewaagde liedjies, sleng, en beskrywings van dooies wat nie begrawe word nie, omdat hulle later as loopgraafversterkings gebruik kan word.

Uit sy briewe blyk dat nasionale verskille deur die oorlogswerklikhede gerelativeer word, wat die sin van die oorlog bevraagteken en lei tot 'n herdefinisie van die begrippe volk, kultuur en beskawing:

Wartoe diende die weerstand van't kleine België tegen de machtige Duitse reus? Waarom zich offeren voor anderen? Waren de Duitse pinhelmen, die Pommerse boerenjongens of Westfaalse Landstormannen werkelijk de vijanden? En die bruine Marokkanen en halfwilde Senegalezen van't Franse leger werkelijk de stut en de steun van de westerse beschaving? (Simons 1999: 54)

2.3.7 Die (anonieme) Kapelaan

Die naamlose kapelaan-karakter word oor die algemeen beskou as 'n spreekbuis vir Cyriel Verschaeve.⁵⁰ Histories was Verschaeve verantwoordelik vir die opstel van die tweede brief wat die Frontbeweging aan Albert I gerig het in sy kapasiteit as opperbevelvoerder van die leër. (Die reaksie op beide briewe was repressie eerder as toeweging).

Die kapelaan bied teologiese regverdiging vir Florimond se politieke oortuigings:

Wij zijn een volk, wij zijn Vlamingen, wij hebben door geboorte de Vlaamse nationaliteit, dat is Gods werk. Staatkundig België is willekeurig mensenwerk. Zo dit mensenwerk Gods werk niet schaaft, laat het zijn wat het is. Belet het ons te zijn wat God ons geschapen heeft, drukt het ons Vlaams-zijn dood, dan is het niet alleen ons recht, maar dan is het onze plicht die wanorde om te scheppen tot orde. Het werk Gods staat hemelhoog verheven boven het werk der mensen (Simons 1999: 35).

As Jan en Florimond se mentor inisier die kapelaan hulle ook in die Dietse gedagte, 'n losse konfederasie van Germaans-verwante volkere. As voorbeeld gebruik hy die natuurlike aansluiting tussen Vlaandere en Holland, ten spyte van wat sommige as die ekonomiese onaanpasbaarheid van die twee lande beskou:

Wel weet ik, dat in 1815-1830, juist in de tijd van zijn vereniging met Holland, in Vlaanderen een economische hoogbloeï werd bereikt. Maar nog eens; dat zijn dingen die we nog verder moeten bestuderen, en die zo 'n studie ook dubbel en dwars waard zijn (Simons 1999: 35).

50 Anti-Belgiese priester-digter, oortuig van die kultuurpolitieke eenheid tussen Vlaandere, Nederland en Suid-Afrika. Hoewel hy nie formeel tot die Frontbeweging behoort het nie, het sy kontakte en geskrifte 'n groot invloed op die lede daarvan uitgeoefen. Hy het die idee van Vlaamse selfbestuur gesteun.

Wanneer Florimond aan die begin van die oorlog, soos soveel jong Belge, na Nederland vlug, is dit egter om opportunistiese redes en om sy ouers tevrede te stel.

Volgens die kapelaan se historiese analise van die oorlogsgebeure doen die oorlog die Vlaamse saak meer kwaad as goed:

Wat me droef te moede stemt, is dat België thans in die armen ligt geworpen van Frankrijk, Vlaanderens eeuwenoude vijand. Zal Vlaanderen zijn ziel weten te verdedigen tegen de oprukkende, overmachtige invloed? Want, zo Duitsland verslagen wordt, zo Frankrijk wint, zullen mede de franskiljons over Vlaanderen victorie roepen. Krijgt Duitsland de overhand, dan is er voor Vlaanderen al even weinig goeds te verwachten, omdat Vlaanderen in België ligt. Slechts van een vrede door vergelijk kunnen de Vlamingen wat verhoppen, dunkt mij, en dan zullen ze wel op hun zaak dienen te passen (Simons 1999: 45).

Na die oorlog word die aktivistiese kapelaan na Wallonië verban; idealisme maak plek vir ekonomiese ontwikkeling: die herbouing van die kerk verskaf werk.

Die roman-epigraaf (’n aanhaling uit Verschaeve se *Het Mysterie*), waarvan sekere elemente in die romantitel en in die algemene strekking van die inhoud teruggevind word, is veelseggend, gegewe die verband tussen historiese en fiktiewe karakter:

Eer onze geeste het ogenblik, dat het
onze is, erkende, is het ontsnapt
(Simons 1999: 5).

Die romantitel herinner ook sterk aan die bekende tydsverwysing in Verschaeve se drama *Jacob van Artevelde* (1909), naamlik die “Uur der volkeren” (Vanlandschoot 1998), wat in 1918 en daarna dieper betekenis sou kry.

Die teenwoordigheid van ’n verteenwoordiger van die (Katolieke) kerk herinner die kontemporêre leser aan die sterk verband wat in die volksverbeelding en in die politieke arena tussen flamingantisme en katolieke oortuiging bestaan het, en waarvan slagspreuke soos “Vlaming zijn is christen zijn” (Schaepe-drijver 1999: 29) ’n sprekende voorbeeld was.

2.3.8 Fiktiewe portretgalery

Die rol van die vroue-karakters (Clara, Tine) word grootliks beperk tot romantiese afleiding van die voortslepende oorlog. Ten spyte van die onbelangrikheid van haar rol, het Clara egter 'n bepalende uitwerking op Jan en Florimond se lewens; haar sterk standpunt oor die koers wat Vlaandere moes ingeslaan het, herinner aan studies oor die rol van vroue tydens die Anglo-Boereoorlog, wat in 'n groot mate verantwoordelik gehou word vir die Boere se voortsetting van 'n verlore stryd (Truter 1999).

3. Die einde van die oorlog, die einde van die roman

Apologete van die historiese roman betoog dat die genre die geskiedenis verlewendig. Die dramatiese ekwivalent van die onmenslike omstandighede waarin die loopgraafoorlog van 1914-1918 geveg is, word daardeur ook draaglik en leesbaar gemaak. Die verwetenskapliking van die geskiedenis het 'n sekere verbroekeling tot gevolg gehad waarvoor die historiese roman (wat die moontlikheid van 'n globale, samevattende beeld van 'n bepaalde historiese periode skep) 'n teenvoeter sou kon wees. Indien die verskille tussen historiese (gedeeltelik onempiriese) fiksie en (brongebaseerde) geskiedskrywing onversoenbaar sou wees, sou die enigste moontlikheid die skryf van historiese romans deur historici wees.

Die mins kontensieuse gemeenskaplike ambisie van historici en historiese romanskrywers sou kon wees om iets te wil “meedelen’ over het verleden — om het woord ‘leren’ niet te gebruiken” (Verschaffel 1998: 121). Historiese romans en die verwerkings daarvan as films, televisiereekse en selfs musiekblyspele maak dikwels die blywendste indruk op die breër publiek, waarvan die negatiewe interpretasie sou wees dat dit

een gepopulariseerde vorm van geschiedenis is, een vereenvoudiging van geschiedschrijving, een reductie, die dan ook minder bevat dan de ‘echte’ geschiedschrijving (Verschaffel 1998: 130).

Hoewel historiese romanskrywers gewoonlik belese dokumentaliste is (Gustave Flaubert se aantekeninge vir *Salammbô* is genoegsame bewys hiervoor), behels die skrywerskuns dikwels eerder die versteking van bronne of die integrasie van feite en fiksie. Simons,

wat die gebeure self beleef het, kwalifiseer as een van die histories goedonderlegde skrywers wie se

vertrouwdheid met de geskiedenis inderdaad tot uitdrukking kom in zijn roman, in een overtuigende omgang met de mogelijkheden van het verleden, in een hoog waarschijnlijkheidsgehalte (Verschaffel 1998: 127).

Simons beeld die Vlaamse oorlogsgebeure uit as die keerkant van die Guldensporenslag, 'n anti-gebeurtenis, 'n verbroude kans om, soos in 1302, die vyand die loef af te steek. Uiteindelik kom daar 'n passiewe einde aan 'n statiese oorlog:

Koning Albert hield in Brussel zijn zegevierende intocht. De schaduw van Wallonië gleeed weer somber over Vlaanderen, de Waals-franskiljonse coalitie greep opnieuw de teugels van 't bewind, zette zich vast in het zadel — en de eerste daad van het officiële België was Vlaanderen met twee handen naar de keel te grijpen.

Borms ter dood veroordeeld, maar nog eenmaal zijn zielenkreet uitend in een krachtig 'Leve Vlaanderen!' — honderden gekerkerd, of in ballingschap gedreven, of gebroodroofd, of tot zwijgen gedoemd.

En de massa van het Vlaamse volk, verdwaasd, de kluts kwijt, log, lusteloos.

De burgers waren blij zich verlost te gevoelen van de bezetter, van de alles-reglementerende Duitsers; de soldaten rustten eindelijk uit van hun jarenlange ellende en roestten vast in zalig *dolce far niente* (Simons 1999: 149).

Die glorielose afloop lei tot 'n gevoel van akute selfverwyrt van byna epiese afmetings: die Vlaminge het nie hul afspraak met die geskiedenis nagekom nie. Die enigste troos sou wees om dit te beskou as 'n oefenlopie vir die volgende afspraak; dit is dus 'n historiese roman wat as toekomshandleiding gebruik moet word.

Eer Vlaanderen vergaat is ook 'n historiese roman omrede die taal waarin dit geskryf is. Simons het Vlaams gepraat tot op twaalf-jarige ouderdom; sy middelbare skoolopleiding aan die Klein Seminarie in Hoogstraten het egter uitsluitlik in Frans plaasgevind, wat die "boekagtigheid" van sy latere hantering van die Nederlandse taal verklaar.⁵¹ Enersyds spreek die roman dus van styl-kunsmatigheid; andersyds is dit 'n eerbetoon aan die betrokke skryftaal. Dit illustreer

51 In sy meer populêre verhale maak hy egter met vrug van die volkse taalskat gebruik.

oortuigend dat verfransde Vlaminge nie alleen Nederlands kan be-
meester nie, maar dit ook as literatuurtaal kan gebruik. Wanneer die
familie Florimond se graf besoek, lewer Jan 'n kort grafrede in
Vlaams. Die taalontvanklikheid van die gestorwe flamingant is in
skrilte kontras met die taalongevoeligheid van sy Franssprekende fa-
milielede. Sy halfsuster Marie-José is bevriend met 'n Franse kaptein;
sy halfbroer Paul, fluister in sy vader se oor:

C'est dommage qu'il n'ait pas parlé dans les deux langues! (Simons
1999: 157)⁵²

Die historiese romanskrywer en historici het in feite by dieselfde
gevolgtrekking uitgekom. Hedendaagse lesers sou waarskynlik vind
dat die roman ietwat gedateer het; maar op die lang duur sal die gra-
fiese indrukke van die tragiese Eerste Wêreldoorlogse geskiedenis en
die implikasies daarvan vir die Vlaamse frontsoldate hulle bybly
danksy hierdie en ander historiese romans. In *Eer Vlaanderen vergaat*
staan die piotte weer op uit die loopgrawe, word die gesneuweldes
weer mens. In daardie opsig het 'n historiese roman waarskynlik gro-
ter waarde as die talle oorlogsmonumente wat wit verrys oor die
Vlaamse Westhoek.

Simons se roman is uiteraard geskryf op 'n tydstip toe daar ge-
vrees is dat Vlaandere sou vergaan, dat die Frans- en Brits-georiën-
teerde alliansies nie veel simpatie sou hê met 'n volk wat nog groot-
liks as landbouers beskou is en 'n taal en kultuur verdedig het wat
blykbaar nie die wêreld se verbeelding aangegryp het op dieselfde
wyse as dié van die Tsegge en die Iere nie. Die Vlaandere van onge-
lyke geleenthede en miskennings van taalregte het inderdaad vergaan,
maar soos altyd in die geval van 'n historiese roman, word die leser
hier geneem op 'n tydsreis: in 'n goeie historiese roman is daar 'n ba-
lans tussen die twee elemente fiksie en geskiedenis.

52 Dis jammer dat hy nie in albei tale gepraat het nie!

4. Gevolgtrekking

Sedert die negentiende eeu heers daar 'n gespanne verhouding tussen geskiedskrywing en historiese roman, waarskynlik as gevolg van die oorfleueling wat vanuit 'n hermeneutiese oogpunt plaasvind. Volgens die hermeneutiek is die taak van die historikus om “zich in te leven in de mensen van vroeger van wie hij het handelen bestudeert” (Ankersmit 1976: 13), 'n taakbeskrywing wat ook op die historiese romanskrywer van toepassing sou kon wees. Ander ooreenkomste word as volg opgesom:

In beide gevallen wordt de reconstructie beoogd van de ervaring die mensen in het verleden van hun eigen wereld gehad hebben; zowel de historicus als de romancier willen in hun werk het levensgevoel, of, zoals men dat vaak met een aan de filosoof Bergson ontleend begrip aanduidt, de *expérience vécue* van een voorbije periode opnieuw tot uitdrukking brengen (Ankersmit 1976: 13).

Die verskil lê by die historiese romanskrywer se gebruik van fiktiewe karakters en sy vrye verbinding van elemente uit die verlede (sonder noodwendige ooreenstemming met die historiese materiaal). Die rol wat komposisie en vorm by die historiese roman speel, mag geskiedskrywing gefragmenteerd laat voorkom. Die Marxis G Lukàcs verkies selfs die historiese roman bo geskiedskrywing, omdat insig in die wese van geskiedenis verkry word deur die koppeling van historiese gebeure aan die lewens van individue. Ankersmit (1976: 15) onderskryf nie die hermeneutiese interpretasie van die historikus se taak nie, omdat die perspektief op die verlede noodwendig vanuit die hede is, vanuit die “alwetendheid” wat die tydsverloop meegebring het. Die historikus analiseer 'n vervloë tyd uit die perspektief van die daaropvolgende periode; 'n historiese romanskrywer ook, indien daar 'n noemenswaardige tydsverloop tussen die gebeure en die neerpen daarvan was. *Eer Vlaanderen vergaat* het ontstaan uit die outeur se oorlogsdagboek (en is vry van dit waarna Ankersmit (1976: 15) verwys as die “anachronistiese smetten” van die historiese roman).

'n Verdere verskil tussen geskiedskrywing en die historiese roman is Monroe Beardsley se onderskeid tussen *thema* (onderwerp) en 'n bepaalde *these* oor die menslike natuur of samelewing (Ankersmit 1976: 16), wat in die geval van die historiese roman “bestaat uit het beeld dat in de roman van het verleden gegeven wordt”. Ter illustrasie van die

relatiwiteit van begrippe soos feit en fiksie, mag 'n groot deel van 'n historiese roman (of selfs die hele roman) bestaan uit ware uitsprake oor die verlede, terwyl 'n historiografie 'n aantal onware uitsprake mag bevat. Volgens Beardsley se "non-assertion theory of fiction" mag "de daar gedane uitspraken niet geasserteerd worden" (Ankersmit 1976: 16). Hoewel die historiese romanskrywer dit duidelik maak aan die leser dat hyself nie alle uitsprake in sy roman as waar beskou nie, vind dit nie in die praktyk plaas nie (vgl voetnota 19).

Ankersmit analiseer vervolgens die volgende moontlike verskilmorfologie. Die roman se swaartepunt lê by die verhaal se afsonderlike bestanddele, die afsonderlike fases en nie die totaliteit daarvan nie, in teenstelling met die determinante gang en organisasie wat die geskiedskrywing kenmerk. Die geskiedskrywer kan homself, in teenstelling met die romanskrywer, veroorloof om die betoogtrant te onderbreek. Die vasstelling van feite is, anders as in die sogenaamde historiese hulpwetenskappe soos argeologie en klassieke geskiedenis, nie problematies vir die historikus nie. By die roman word die feite as 't ware in die proses gebore:

[I]n de roman wordt de weg van het contingente, van het onvoorspelbare, naar de feiten afgelegd; het verhaal is epifomeen, en wordt eerst achteraf zichtbaar. In de historiografie gaat het daarentegen om een organisatie van reeds geconstateerde, gegeven feiten (Ankersmit 1976: 16).

Geskiedenis, sou 'n mens kon opsom, is die wetenskap van kronologie. Gebeure word geïnterpreteer teen die agtergrond van die datums waarop hulle plaasgevind het en in verband gebring met 'n verwante netwerk van datums en gebeure. Dit en die anakronismes wat romanskrywers hulself esteties veroorloof, blyk volgens Ankersmit (1976: 15) die belangrikste rede te wees waarom

een hermeneutische analyse van de sociale werkelijkheid in strijd is met de wijze waarop een verhaal die sociale werkelijkheid weergeeft.

Is daar dus, ter gevolgtrekking, meer ooreenskomste as verskille tussen geskiedskrywing en die historiese roman? Die betoog van hierdie artikel is nie dat die twee uitruilbaar is of ooit sal wees nie. Die oorbrugging van die vormverskille tussen die twee (deur die gebruik van bronverwysings by historiese romans) sou in wese nie 'n antwoord op vrae van generiese aard wees nie. In wese is die histo-

riese roman 'n poging om 'n opstanding van figure uit die verlede te bewerkstellig; soos geskiedskrywing, is dit gewikkel in 'n stryd teen die vergetelheid. Die opwekkingsproses vereis sekere tegnieke en die skepping van fiktiewe karakters wat 'n vraagteken plaas op die wenskaplike verantwoordbaarheid van die res. Die teenwoordigheid van Simons, Vanacker en Schaepdrijver op 'n leeslys bied die leser of student egter 'n geleentheid tot generiese vergelyking en tot die konstatering dat Simons se feite nie dié van Schaepdrijver weerspreek nie. Die historiese roman maak 'n tydsreis moontlik:

[D]at neemt niet weg, dat in de historiografie het contact dat wij met het verleden voelen nooit zo intens zijn sal als dat wat de historische roman mogelijk maakt (Ankersmit 1976: 19).

Historiografie en die historiese roman maak beide deel uit van die *verhaal*-tekscategorie. Die teks-intensie stem ooreen:

In beide gevalle stelt men zich ten doel een verhaal te vertellen over een episode in het verleden en wel op een voor de lezer maximaal aanvaardbare wijze (Ankersmit 1976: 12).

In beide gevalle vind daar 'n seleksie van inligting plaas (wat, in die geval van die historiese roman, dikwels deur middel van fiktiewe karakters gekommunikeer word). Die term "historiese roman" lê uit die staanspoor 'n verband tussen roman en geskiedskrywing, en dus tussen literatuur en geskiedskrywing (Bramebussche 1988: 28). In sommige tale, soos Frans (*histoire*) en Italiaans (*storia*), is die woord vir geskiedenis en verhaal dieselfde. Wat geskiedenis en roman in gemeen het, is 'n soort Proustiaanse soeke na 'n verlore tyd, gister of 'n eeu gelede.

Ander kritici gaan veel verder as om geskiedenis en die historiese roman as komplementêr te beskou. In sy artikel "Stendhal et la tentation de l'histoire" (waarin Stendhal se romans gedefinieer word as die soeke na 'n styl waarin die geskiedenis van sy tyd neergepen kan word) steun Gérald Rannaud (2000: 107) die negentiende-eeuse Franse skrywer se analise van die osmose tussen geskiedenis en roman:

Le roman est bien la forme moderne de l'histoire. Après tout cette définition n'était-elle pas de Stendhal?⁵³

53 Die roman is ongetwyfeld die moderne geskiedenisvorm. Is dit nie, na alles, Stendhal se eie definisie nie?

Daniël Vanacker (2000) se onlangse geskiedenis van die Frontbeweging, wat onder andere moontlik gemaak is deur die beskikbaarstelling van die argief van Joris van Severen, die dagboek van Jozef Simons en 'n grondige studie van koerante uit die oorlogsjare, gee waarskynlik die getrouste beeld tot dusver van die klandestiene organisasie. Gedurende die twintigerjare was die enigste beskikbare bron oor die Frontbeweging egter 'n roman: Jozef Simons se *Eer Vlaanderen vergaat*.

Bibliography

ABICHT L

1999. Nawoord: de duisternis van het beleefde moment. Simons
1999: 169-84.

ABRAMS M H

1971. *A glossary of literary terms*.
New York: Holt, Rinehart and
Winston.

ANKERSMIT F

1976. De historiografie en de his-
torische roman. *Groniek* 47: 11-9.

BEEKELAAR G A M & P P M

ERDKAMP (reds)

1999. Gender en genre van de his-
torische roman. *Tijdschrift voor
geschiedenis* 4: 515-688.

BLOK A

1988. De historische roman.
Grafiet 3(8): 1-191.

BOUDENS R & L GEVERS

1998. Désiré J Mercier. *Nieuwe
Encyclopedie van de Vlaamse Bewe-
ging*. CD-rom. Tielt: Lannoo.

BRAEMBUSSCHE A

1988. Historisch besef tussen lite-
ratuur en wetenschap. *Grafiet* 3(8):
28-49.

CONSCIENCE H

1996. *De Leeuw van Vlaanderen of de
Slag der gulden sporen*. Leuven:
Davidsfonds/Clauwaert.

DEFLO F

1998. De literaire oorlog: de
Vlaamse prozaliteratuur over de
eerste wereldoorlog. *Kreatief*
32(3/4): 1-152.

DORGELÈS R

1964. *Les croix de bois*. Paris: Albin
Michel.

DURNEZ G & B DE WEVER

1998. Hendrik Borginon. *Nieuwe
Encyclopedie van de Vlaamse Bewe-
ging*. CD-rom. Tielt: Lannoo.

DURNEZ G & N BRACKE

1998. Jozef Simons. *Nieuwe Ency-
clopedie van de Vlaamse Beweging*.
CD-rom. Tielt: Lannoo.

FLAUBERT G

1964. *Oeuvres complètes*. Vol 2. Paris:
Éditions du Seuil.

FOWLER R

1973. *A dictionary of modern critical
terms*. London: Routledge & Kegan
Paul.

GOEDGEBUURE J

1996. De negen levens van de
historische roman. *Spiegel Historiae*
31(11/12): 444-51.

GREEN P

1962. *Aspects of the historical novel*.
*Essays by diverse hands, being the
transactions of the Royal Society of
Literature* 31. London: Oxford
University Press.

JESPERS H-F

1988. *Eer Vlaanderen vergaat: Jozef Simons (1888-1948)*. Antwerpen: Nioba.

JONCKHEERE WF

1976. *Die Vlaamse beweging*. Pretoria: Academica.

MAES S

1998. Lodewijk Dosfel. *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. CD-rom. Tiel: Lannoo.

MOMMAERTS H D & P VAN HEES

1998. Unionisten. *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. CD-rom. Tiel: Lannoo.

RANNAUD G

2000. Stendhal et la tentation de l'histoire. *Romantisme* 107: 5-22.

REMARQUE E M

1929. *Im Westen nichts neues*. Berlin: Propyläen Verlag.

REYNEBAU M

1997. Geschapen als activistisch mannequin — het politieke avontuur van Paul van Ostaijen in de eerste wereldoorlog. *Spiegel der Letteren* 39: 161-81.

RIGNY A

1990. *The rhetoric of historical representation. Three narrative histories of the French revolution*. Cambridge: Cambridge University Press.

1993. *Cultural participation. Trends since the Middle Ages*. Amsterdam: John Benjamins.

1995. Betekenissen en bijbetekenissen: 'fictie' in de geschiedschrijving'. *Theoretische Geschiedenis* 22: 410.

ROSBO P DE

1972. *Entretiens radiophoniques avec Marguerite Yourcenar*. [s.l.]: Mercure de France.

SCHAEPDRIJVER S DE

1999. *De groote oorlog*. Amsterdam: Atlas.

SCHRYVER R DE (red)

1998. *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. CD-rom. Tiel: Lannoo.

SCOTT W

1887. *St Roman's well*. Edinburgh: Adam & Charles Black.

SIMONS J

1963. *Verzamelde werken*. Turnhout: van Mierlo-Proost.

1999. *Eer Vlaanderen vergaat*. Kapellen: Pelckmans.

SIMONS L

1966. Eer Vlaanderen vergaat. *Wetenschappelijke tijdingen* 25(4): kol 242-6.

SPELIERS H

1994. *Dag Streuvels*. Leuven: Kritik.

STREUVELS S

1915. *In oorlogstijd*. Amsterdam: L J Veen.

Morgan/*Eer Vlaanderen vergaat*

TOLLEBEEK J

1996. Ballingen in de eigen tijd. De hedendaagse historische roman en de 18de eeuw. *Spiegel Historiae* 31(11/12): 461-7.

TOLLEBEEK J, G VERBEECK & T

VERSCHAFFEL (reds)

1998. *De lectuur van het verleden. Opstellen over de geschiedenis van de geschiedschrijving aangeboden aan Reginald de Schryver*. Leuven: Universitaire Pers.

TRUTER E J J

1999. Die rol van die Boerevrou in die voortsetting van die Anglo-Boereoorlog met spesiale verwysing na die Oranje-Vrystaat. Konferensie-voordrag. Die Anglo-Boereoorlog (1899-1902) — 'n herwaardering. Bloemfontein: Universiteit van die Vrystaat 11-15 Oktober 1999.

VANACKER D

1991. *Het aktivistisch avontuur*. Gent: Stichting Mens en Kultuur.
2000. *De frontbeweging: de Vlaamse strijd aan de IJzer*. Koksijde: De Klaproos.

VAN BERKEL K (red)

1996. De historische roman. *Spiegel historiae* 11: 441-509.

VAN DER GOOT A (red)

1976. Geschiedschrijving, historiografie en de historische roman. *Groniek* 47. 1-26.

VAN DER WOUDE A

1996. Over 'Der Tod des Vergil'. *Spiegel Historiae* 31(11/12): 484.

VANDEWEYER L

1998. August Borms. *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. CD-rom. Tiel: Lannoo.

VANLANDSCHOOT R

1998. Joris van Severen. *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. CD-rom. Tiel: Lannoo.

1998. Verschaeve, Cyriel. *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. CD-rom. Tiel: Lannoo.

VERSCHAFFEL T

1998. Historici en de historische roman. Tollebeek *et al* (reds) 1998: 119-31.

WESSELING L

1996. De lange wedkamp tussen historie en dichtkunst. *Spiegel Historiae* 31(11/12): 455-9.